

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KIRKMERAK 2

BİR SANATTIR ÖĞLE UYKUSU

Thierry Paquot

Çeviri: Orçun Türkay

Can Yayınları: 1881
Kırkmerak: 2

L'Art de la sieste, Thierry Paquot

© Zulma, 1998

© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2010

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kapak resmi: © Shutterstock / Agata Dorobek

1. basım: Mayıs 2010

Bu kitabın 1. baskısı 3000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Ayça Sezen

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Türkmenler Matbaası

İç baskı ve cilt: Eko Matbaası

ISBN 978-975-07-1163-3

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 – 252 59 88 – 252 59 89 Fax: 252 72 33

<http://www.canyayinlari.com>

e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Thierry Paquot
BİR SANATTIR
ÖĞLE UYKUSU

Fransızca aslından çeviren
ORÇUN TÜRKAY

CAN YAYINLARI

İçindekiler

Giriş / Bir öğle uykusundan ötekine.....	7
I. Öğle Uykusu Resimleri.....	11
II. Öğle İblisi.....	35
III. Çalışma Saatleri.....	41
IV. Kendine Ait Bir Zaman.....	53
V. Direnişçi Öğle Uykusu	75
Konu Kapanmasın Diye / G.P. tarzında.....	83
Okumalar	89

Giriş

Bir öğle uykusundan ötekine

Ağır ağır kalkıyorum çalışma masamdan, bilgisayarımı kapıyorum, yatağıma doğru ilerliyorum; pantolonumu, ayakkabılarımı ve çoraplarımı çıkarıyorum, telefonun fişini çekiyorum ve biraz da üzülerek Martine Geliot'nun "Arp Resitali"ni sona erdiriyorum. Arkasından, uzanıyorum, gözlerimi kapıyorum ve ortaya konuşmuşçasına, kendi kendime "iyi uykular" dediğimi duyuyorum; enikonu işitilmeyecek bir sesle, bir mırıltı, bir okşama gibi. Birkaç saniye sonra, artık hiçbir şey benim denetimimde değil, bütünüyle "başka bir yerde"yim, uyku âleminde... Saat kaç? Neredeyse bir buçuk. Öğleden sonranın başlangıcı. Öğle uykusunun sizleri çağırdığı ve ona nasıl yanıt vereceğinizi bilemediğiniz o leziz, kısacık süreç. Uyumak mı? Ama yapacak onca şey var! Uyumak mı? Ciddi olamam! Ya biri duysa bunu, eşime dostuma, öğrencilerime, meslektaşlarıma, üstlerime söylese... Hayır, rahatsız etmeyin beni, dinlenme zamanı bu. Burada olmamın nedeni kimse değil: Uyuyorum ben! Ne? Evet, evet ya, "Thierry Paquot bebekler gibi e-e yapıyor!" Utanmalı kendinden; bugün söz konusu bile

edilmemesi gereken bu işe kalkışanların hepsi utanmalı; ayıplanmalı, yasaklanmalı, cezalandırılmalı öğle uykusu! Gün bugündür, gün içinde çalışmak gerekir, yazıklar olsun valla! Ya gece... Gecele ri ne yapılır? Uyunur. İşte o kadar. Tartışacak bir şey yok. Uzatmayalım. Bu sonuçta herkes için mükemmel, akıllıca, işlevsel, verimli bir ritimdir. Herkese uyar: işverene de, işçiye de. Özetle, sadece hiçbir şey olmamış gibi, şöyle bir kestirmek adına toplumsal yaşamdan uzaklaşmak akıllıca bir davranış değildir. Öte yandan, bu sorumlu insanların ileri sürdükleri nedenlere karşılık, itiraf ediyorum, günah çıkarıyorum, ilan ediyorum: Öğle uykusu inançla, hazla ve ciddiyetle savunulması, yaygınlaştırılması, uygulanması gereken bir yaşama sanatı sürecidir – evet ya, yaşama sanatı dedim. Her yaştan, her enlemden boylamdan, her saat diliminden, her meslekten uykuçular, size sesleniyorum, eşsizliğinizin arkasında durun ve dünya saatine, uydu saatine, totaliter saate direnin! Bu yalnızca bir başlangıç, öyle uykusu devam ediyor...

Öğle uykusu bir zorunluluktur. Sizden bir şeyi kibarca istemek yerine basbayağı dayatır kendisini. Oradadır işte, çekici, işveli, yumuşacık, kısacası dayanılmaz. Sıcaklığıyla sarar sizi, okşar, sever. Onu körü körüne izlersiniz. Gözleriniz siz istemerseniz de kapanır, bedeniniz gitgide gevşer, biraz sonra belli belirsizce içi boşalır sanki, hafifler, görünmez gibi olur, yok gibi. İçiniz mutlulukla –bir mutluluk biçimiyle– dolup taşar. Bırakırsınız kendinizi, koyuverirsiniz ve içten içe şaşırarak benliğinizi teslim edersiniz. Kime? Yeni bir efendiye mi? Yoksa bir sevgiliye mi? Küçük bir kaçamak... Gizlenmesi gereken bir yasak ilişki midir bu? Evet, günün ortasında geceyle, Hypnos’la yaşanan bir ilişki

- etkin üretim ahlakının kınadığı bir ilişki... Öğle uykusu gündüz uykusuyla, onun eşliğinde bir mola verip, kapıyı düşlere açık bırakıp anlaşıma yapmaya, ona saygı göstermeye dayanır... Öğle uykusu çekmek bir lütuftur.

Çocuk sinirli. Ağlıyor, zırlıyor, yerlerde yuvarlanıyor, önüne çıkan her şeyi deviriyor, uyumayı reddediyor, bu öneri gözüne tehditkâr görünüyor ve kendince bir cezayı andırıyor. Onu sakinleştirmek için kollarınıza almanız, sevginizle sarıp sarmalamanız; sıkıntılarına, korkularına dinlenmenin hazasını karıştırarak uyuyana dek yanında olmanız gerekir. Dinlenme hafif ya da ağır bir yemeğin ardından gelir. Çocuk uyandığında, delice bir hevesle keşfedeceği dünyaya açık bir durumda olacaktır yeniden. Öğle uykusu bir soluklanmadır, gücü ve düşünceleri toparlamak için gereken bir süreçtir. Bebek ve küçük çocuk, adına öğle uykusu denen bu biricik, değerli zamandan beslenir aynı zamanda. Uyuyan çocuk daha da güzelleşir. Bakın şuna. Nasıl bir huzur var yüzünde. Uyuyan çocuk dingin ve ıslıl ıslıl bir manzaraya benzer. Tüm sesleri yatıştıran ve yankılarla sessizliğin şarkısını söyleyen bir kar manzarası. Beden kaslarını ısıtan ve düşler gördüren güneşli bir manzara. Ne güzel demiştir Montaigne, birçok ressamın manzarayı sanatsallaştırdığını söylerken. Aslında, bir manzara resmi “doğa”ya daha iyi bakmamızı ve onun değerini bilmemizi sağlar. Aynı şey doğanın soluğunu, dinginliğini ve büyüleyici alacakaranlıklarını paylaşmamıza yol açan sanatsallaştırılmış bir uyku için de geçerlidir. Uyuklama uzaklaştırsın bizi karanlıklardan, ister güleç, isterse sarp, ama her zaman aydınlık açıklıklara götürsün...

I

Öğle Uykusu Resimleri

“Domenichino” olarak adlandırılan Domenico Zampieri’nin *Sessizlik* adlı resmindeki çocuk İsa’ya bakın, dinlenmeye pek elverişli bir duruşu yok aslında, ama yine de bulaşıcı bir huzur yayılıyor bedeninden. Annesi sağ işaretparmağını dudaklarına götürüp masa arkadaşlarının gürültü patırtı çıkarmalarını istiyor; “Şşş” diye fısıldıyor, “çocuk uyuyor.”

Ressamın çağdaşı Giorgione tamamlayamadığı –Venedik vebası onu sonsuz bir uykuya taşımıştır– bir *Uyuyan Venüs* resmi çizer; resmi sonradan Tiziano bitirecek, sol eli incelikle bacak arasına konmuş çıplak kadına dokunmadan, kuşkusuz manzara birtakım öğeler ekleyecek, gökyüzünü işleyecektir. Venüs, mastürbasyonun tadına doyum olmaz geriliminden sonra mı dinlenmektedir? Üstüne uzandığı örtünün kıvrımları dinlenmede bir dağınıklığa işaret eder sanki... Yine aynı dönemde, XVI. yüzyılın başlarında, Piero di Cosimo da *Venüs, Mars ve Cupido*’yu çizer, ama insana neşe veren, hayvanlarla ve küçük meleklerle dolu bir kırın ortasında uzanıp, çıplak halde, öğle uykusu uyuyan kişi bu kez Mars’tır.

Caravaggio *Mısır Yolunda Dinlenme*'de (1596?) ögle uykusunun verdiği o gevşeme duygusunu görkemli biçimde yansıtır, çünkü pekâlâ uykuyu konu alır. Yakışıklı bir delikanlıyı andıran bir melek Yusuf'un kendisine gösterdiği partiyonu yorumlarken, Meryem'le oğlu uyurlar. Müzik de dinlenmeye ve rahatlamaya katkıda bulunur. Bu kısa molada korkuya hiç yer yoktur, kaçış nedenleri ve yolun tekinsizliği bir süreliğine unutulmuştur, kişileri görünmez ama koruyucu bir örtüyle kaplayan bir dinginlik hissedilir tam da. Çocuk hiçbir şeyden endişe duymaz. Annesinin tatlı soluğuyla sallanırken neden korkabilir ki? Orazio Gentileschi'ye *Mısır'a Kaçış Sırasında Kutsal Ailenin Dinlenişi* (1628?) adlı resminde, Yusuf'u derin bir uykuya daldırır, bu sırada Meryem gözkapakları kapanmasın diye çabalamakta, uykudan uyanmış İsa da, oburca meme emmektedir; bu pek hoş birleşme anında bir yandan da, tatlı mı tatlı emme anında rahatsız edilmek istemeyen bir bebeğin karanlık bakışlarıyla etrafına bakar.

Yaşlı Bruegel, *Hasat*'ta da (1565), *Düşler Ülkesi*'nde de (1567), çalışmaktan ya da aşırı yemekten oldukları yere yığılmış, bacakları açık, sıkıntısız ve bulaşıcı bir zevkle uyuyakalmış insanlar gösterir bize... *Düşler Ülkesi* diye bir yer yoktur, imgeleminki dışında hiçbir yol ona çıkmaz. Boccaccio'dan Rabelais'ye, birçok *Düşler Ülkesi* gezmiş olan tarihçi Jean Delumeau, tüm o ülkelerde bal nehirleri, şarap çeşmeleri, meyveleri dalından koparılır koparılmaz yerlerine yenilerini veren ağaçlar, kuzu budu yağmurları, "pişmiş parmıcan" dağları, "derilerinin içinde onları kesmeye yarayacak bıçakla, kızar-

¹ Adını Parma kentinden alan bir çeşit İtalyan peyniri. (Y.N.)

miş halde gezinen süt kuzuları” olduğunu; kısacası savaşlar yüzünden yara bere içinde kalmış, toplumsal eşitsizlikler ve her türlüsünden adaletsizlikle perişan olmuş bir dünyada sersefil bir yaşam sürecek, her şeyden yoksun insanlar için yaşanası bölgeler olduğunu anlatır... Köylü, zavallı yoksul insan sıkıntılarının, belini büken, gitgide büyüyen ağırlığı karşısında, daha iyi bir dünyanın beklentisine, bir “Düşler lkesi”nin betimine sığınır. Resmin adı *Het Luilekkerland*’dır, tam anlamıyla “tatlı şekerlemeler ülkesi”, bu yüzden böreklerin, reklerin, kızarmış kümes hayvanlarının resmedilmesi şaşırtıcı değildir hiç de. Bu köyleri her zaman tehdit eden kıtlık tehlikesine dş, bolluk, dinlenme ve tembellikle karşılık verir... Yaşlı Bruegel’in bu ünlü resminin de, renkleriyle, beden duruşlarıyla, yüz hareketleriyle bize anlattığı şey budur. Bizlere biraz avuntu, biraz umut verir. Resimde görülen asker, köylü ve ğrenci –yanında bir kitap durur– hiç kuşkusuz karınlarını iyice doyurmuşlardır –ilk kez!– ama her şeyden önce çevredeki yoksunluğa, salgınlara ve savaşın yarattığı acılara karşı kullanılacak bir panzehiri simgelerler. Bazı günler, *Hasat*’ın bir röprodüksiyonunu dikkatlice incelediğimde, hasatının düzenli horlamasını duyuyorum; hem onun adına hem de içinde yaşayıp öğle uykusuna yattığım dönemin ve toplumun bana sağladığı rahatlık ve huzura gönül borcumla, keyiften gülümsüyorum. Tuhaf, yle değil mi? Kimsenin sizi beklemediği bir resme, kapıyı kırarcasına dalıvermek ne kadar zevkli. Birden, bugünün giysileriyle, içinde yaşadığınız dönemin anlayışıyla, o resmin içinde buluyorsunuz kendinizi ve “o dünya”yı yakından tanıyormuşsunuz gibi resimdeki kişilerden birini sorguya çekiyorsunuz. Sadece ğle uykusu uyumanın

bile, *Asi Kılıbık*'ın¹ sizlere anlattığı o şen ehli keyiflerin yanına kabul edilmenize yeteceği doğrudur. Woody Allen'ın *Kahire'nin Mor Gülü* adlı filmindeki kadın kahraman gibi, bir filmin içine girdiniz mi hiç? Biraz acayip kaçacak ama bence öğle uykusu bu tür yolculukları kolaylaştırıyor... Bir resimle ve bir film sahnesiyle iç içe geçmek, bir gerçekliğe imgeler eklemek, düz olana uzam kazandırmak, akıllı uslu biçimde hareketsiz duran şeyi canlandırmak, gitgide artan uyuklamanın yol açtığı büyülerdir... Ama biz gene kişisel müzemize dönelim, Bruegel'de kalmıştık... E işte, yaklaşık bir yüzyıl sonra, Flaman ressamı da öğle uykusuna saygılarını sunacaklardır ya da en azından bazılarının resimleri karşısında, onları pekâlâ taraflı yorumlamak pahasına da olsa, ben böyle bir izlenime kapılıyorum. Rubens'in *Panayır*'ı beni canlı mı canlı bir dansın içine sürükler; ama bu, bir çiftin otlara uzanmasına ve birbirlerini okşayıp dinlendirici bir öğle uykusu çekmeden önce çocukça şakalaşmasına engel değildir. Rembrandt'ın *Derin Düşüncelere Dalmış Felsefeci*'si kuşkusuz “düşünmektedir” ve bunun için de odanın karanlık bir köşesine, aradığı yalnızlığa çekilip başını eğer, gözlerini kapar ve düşünce avına çıkar, peki ama uyuklamıyor mudur? Ben öyle olduğuna inanıyorum. “Yarı uyuklu bir halde” bu dünyadan uzaklaşır ve böylece canının istediğince, imgelemiyi özgür bırakır; düşüncelere, düşlere dalar, kuramlar tasarlar, başka düşünürlerle yüzleşir, yeni kavramlar geliştirir. Carel Fabritius'un *Nöbetçi*'si de aynı şekilde uyuyarak görev yerini boş bırakır. Genç askerin biraz gücünü toparlamasına sevecenlikle,

¹ Yves Robert'in, orijinal adı *Alexandre le Bienheureux* olan filmine gönderme yapıyor. (Ç.N.)

“insanca” bakan küçük bir köpek uyanıktır sadece. Jan Steen’in *Yataktaki Çift*’ine gelince, orada söz konusu olan bir genelev sahnesi olsa da, öğle uykusu saatinde gerçekleştiğini ve tatlı tatlı okşamalardan sonra uykunun, tıpkı bedenleri yumuşacık saran ve onları sıcak tutan örtüler gibi, çifti sarmalayacağını düşünmemek için hiçbir neden yoktur.

Anne-Louis Girodet-Trioson *Endymion’un Uykusu*’yla (1791), sakın sakın, yavaş yavaş, tatlı tatlı soluk alıp vererek, mışıl mışıl uyuyan bir adamı betimler; soluğunun sesi zar zor duyulabilmektedir... Kasıklarının çalılığına kıvrılıp kendisi gibi uyuyan o cinsel organı olmasa bir melek olduğu düşünülebilir adamın.

Oryantalist, izlenimci, noktacı¹, fovist vb. ressamların resimlerini dolduran kibar fahişeler, yıkanan kadınlar, yosmalar ve modeller uyuşuk oldukları kadar etkin öğle uykucularıdır. Eugène Delacroix, *Papağanlı Kadın*’ıyla (1827), öğle uykusuna sıcak, tensel, kösnül renkler kazandırır. *Cezayirli Kadınlar Evlerinde* (1834) adlı resmiyle de, düşlü bir öğle uykusu için yapılan hazırlıkları canlandırır, doğrusu nargile tütününü insanı uykuya taşıyan elverişli bir araçtır...

Courbet’nin *Sen Irmağı Kıyısında Uyuyan Kızlar*’ından (1856) biri hiçbir şey düşünmezken, hatta asık suratlı görünür, yoksa sıkılıyor mudur, öteki derin uykudadır. Ressamın, bir Osmanlı koleksiyoncusu olan Halil Bey’in siparişi üstüne yaptığı ve yine pekâlâ bir öğle uykusu olduğu düşünülebilecek *Uyku* (1866) resmindeki sevgililerin tersine, bu ikisi birbirlerinden uzak dururlar. Öteki resimde sarmaş dolaş yatan iki lezbiyen, ortak bir uykuda bir-

¹ (Fr.) Pointilist. (Ç.N.)

leşirler. Seviştikten sonra. Ondan *Dünyanın Başladığı Yer'i* ve Jean Auguste Dominique Ingres'ten de o ünlü yuvarlak tablosu (çapı 108 cm) *Türk Hamamı'nı* (1862) alan kişi yine aynı Halil Bey'dir. *Türk Hamamı'nda*, ressam, anahtar deliğinden bakar gibi, bir hamama sokar bizi. Orada, çıplak kadınlar birbirlerini okşamakta, birbirleriyle konuşmaktadır; kimi uyanır, kimi uykuya dalar. Kimi “poz” verir, kimi esnememeye çalışır. İçlerinden biri iki genç kadına bakarak bir müzik aleti çalar, anayurtlarından bir ezgi midir çaldığı? Ressam bunu duymamızı değil, görmemizi sağlar. Öğle uykusu vaktinde, duyuların uyanışından başka bir şey olmayan kendini bırakış halini görmemizi! En azından benim gözlemlediğim şey bu.

O dönemin gözdesi, “kırdan yemek” konulu sayısız resimde de öğle uykusuna yatan ya da yatmaya hazırlanan kişiler bulabiliriz. Seurat *Asnières'de Banyo'da* (1883) olduğu gibi *Grande Jatte Adası'nda Bir Pazar Günü Öğleden Sonra'da* da (1884) pazar dinlencesinin daha herkes için geçerli olmadığı bir dönemde “öğle uykusu hakkı” için mücadele eder. Doğruya doğru, işçiler o dönemde pazar günlerini yobazlara bırakıp Kutsal Pazartesi'yi kutlamayı yeğlemektedir.. Monet, Manet, Toulouse-Lautrec, Gauguin ve daha niceleri, adına öğle uykusu denen, o “duran zaman”ı, gün içindeki o arayışı, insanın “kendine ayırdığı süre”yi betimleyeceklerdir. Öğle uykusu asla ana konu olmayacak, resimler onun adıyla anılmayacak, ama varlığı da yadsınamayacaktır. Ressamlar genellikle öğle uykusunun cinselliğe, bedensel arzuya, bedenlerin birleşmesine eşlik ettiğini düşündürürler. Ama örneğin Vuillard'ın şezlonga ya da bir kanepeye uzanmış kadınları farklıdır: *Misia ve Thadée Natanson* (1897); *Bahçede*

Giorgione, *Uyuyan Venüs*.

Caravaggio, *Mısır Yolunda Dinlenme*.

Orazio Gentileschi, *Mısır'a Kaçış Sırasında
Kutsal Ailenin Dinlenişi.*

Pieter Bruegel (Baba), *Hasal*.

Pieter Bruegel (Baba), *Düşler Ülkesi*.

Peter Paul Rubens, *Panegyris*.

Rembrandt, *Derin Düşüncelere Dalmış Felsefeci*.

Carel Fabritius, Nöbetçi.

Anne-Louis Girodet de Roussy-Trioson, *Endymion'un Uyku*.

Eugène Delacroix, *Papağanlı Kadın*.

Eugène Delacroix, *Cezayirli Kadınlar Evlerinde.*

Gustave Courbet, *Sen Irmağı Kıyısında Uyuyan Kızlar*.

Gustave Courbet, *Uyku*.

Jean Auguste Dominique Ingres, *Türk Hamamı*.

Georges Seurat, *Asnières' de Banyo*.

Georges Seurat, *Grande Jatte Adası'nda Bir Pazar Günü Öğleden Sonra.*

Oturan Kadın ve Bahçede Kitap Okuyan Kadın (1898); *Madam Hessel Otururken* (1910-1912). Gözleri açık, kitap okuyan ya da uçarı kelebeklere benzer anlaşılmaz düşlere kapılıp gitmiş kadınlar. Yine de, öğle uykusu uyurlar. Uyanık bir uykudur bu kimi zaman, çünkü öğle uykusu tam bir gevşeme, eksiksiz bir dalgınlık, bir sürgün gerektirmez, bin bir türlü şekilde gerçekleştirilebilir: Derin bir uykuya dalınabilir, yirmi otuz dakika uyuklanabilir, kısacık bir süre boyunca kafa boşaltılabilir vb. Öğle uykusu ressamlarla birlikte sıcakkanlı bir paletin tüm renkleriyle bezenir. Siz de, hızlıca ya da yavaşça uykuya dalarken, uykudan önceki kısa giriş bölümüne dikkat edin. Orada, beğendiğiniz tablolar-
dan hareketle kendi resminizi üretiyorsunuz, onun içine sokuluyorsunuz ve her şey kuşkusuz simgesel, ama betimlenemez ve anlaşılamaz bir kompozisyon halinde renkleniyor.

Havanın sıcak olduğu ve bedeninizin terle kaplandığı toprak rengi öğle uykuları vardır. Kırmızı, şiddetli, yüreği tutuşturan öğle uykuları vardır. Beyaz, el değmemiş, saf ve hafif öğle uykuları vardır. Kum fırtınalarının, huysuz denizlerin, geveze rüzgârların sarstığı öğle uykuları vardır. Renkli öğle uykuları gibisi yoktur. İnsanı hem yatıştırır hem de hırpalarlar. Yerleri dolduramaz.

II

Öğle İblisi

Roger Caillois, *Revue de l'Histoire des Religions*'un (Dinler Tarihi Dergisi) arka arkaya iki fa-sikülünde (LVIII, 1937, 115. ve 116. sayı) ve *Revue des études slaves*'ın (Slav Araştırmaları Dergisi) iki sayısında (XVI, 1936 ve XVII, 1937), konusu “Öğle İblisleri” olan, Uygulamalı Yüksek Okulu bitirme tezinin ana hatlarını yayımlar. Tezde antikçağın ib-lislerle, Sirenlerle, Satyrlerle, Nymphalarla ve daha pek çok korkutucu düşsel karakterle doldurduğu, henüz pek keşfedilmemiş bir anakarayı ele alır... “Öğle iblisi” kimi insanları gün ortasında etkileyen sıkıntıyı tanımlar. Neden “altıncı saat”¹ de bir baş-kası değil? Çünkü tanımlanması en kolay süreç odur, günün içinde gölgenin en seyrek olduğu ve güneşin en yükseğe tırmandığı andır. Yunanlarda, ardından Romalılarda, özel bir adın, Latince *meridies*'in kökeninde bu özellik yatar, gece yarısıysa “gecenin ortası” olarak adlandırılır. Şunu belirt-

¹ Kutsal Kitap'a gönderme yapılıyor. Eski çağlarda genellikle günbatımı yeni bir günün başlangıcı sayılır. Gece on iki saate ya da “nöbet” denen üçer veya dörder saatlik zaman dilimlerine bölünmüştür. Gündüz ise gündoğumundan başlayarak on iki saate bölünmüştür. Bu düzenlemeye göre (gündüz) altıncı saat öğle vaktine işaret eder. Kutsal Kitap'ın Türkçe çevirisinde altıncı saat “saat on iki-den üçe kadar” olan süreç olarak geçer. (Ç.N.)

melîyim ki *meridiari* Latince'de "ögle uykusu uyu-mak" anlamına gelir; Fransızca'daki *méridien*¹ de Latince *meridianus*'tan, "ögle"den gelir ve *diable méridien*² deyişindeki gibi sıfat olarak kullanılacak, o da *démon de midi*'nin doğmasına yol açacaktır. Öte yandan, *méridienne* ad olarak kullanıldığında bir mobilyaya; geçtiğimiz yüzyılda, Birinci İmparatorluk döneminde çok gözde olan, ögle uykusunda kullanılan bir yatağa da işaret eder.

"Ögle" hassas, tehlikeli bir süreç olduğundan, bu "biricik" süreç, Servius'a göre hayaletlerle, Plutarkhos'a göreyse boş inançlarla bağlantılıdır. Günün bu saati hiçbir ciddi iş için elverişli değildir. "Ögle" güneşin gündüz koşusunun en şiddetli zamanına işaret eder, bu da güneş tapıncına bağlı birçok ayinin bu süreçten etkilenmesini ve başka dinlerde bu zamanın uğursuz sayılmasını açıklamaktadır. İslam, güneşe tapanlara ayrılmış dine aykırı bu süreçte, Peygamber'e dua etmemelerini öğütler Müslümanlara...³ Azteklerde, "ögle" kurban etme törenleri için uygun bir zamandır; birçok Hint-Avrupa kökenli toplumda da, "ögle" ölülerin, hatta kimi zaman ölümün vaktidir... Yunan mitolojisinde, Nymphalar "ögle" vakti ortaya çıkıp Pan'ı danslarına katmaya çalışırlar. Roger Caillois şöyle yazar: "İşte bu nimfolepsidir: Ögle vakti Nymphaların, 'köylerde yaşayanlar için ürkütücü, uykusuz tanrıçaların etkisi altında kalan kişi, kutsal ya da kehanete benzer sayıklamalara tutulur." Metnin biraz daha ilerisinde Nymphaların herkesin delirdiği o yazgısal süreçte büyü yaptıklarını belirtir. Ögle kor-

¹ Öglene değgin; meridyene değgin. (Ç.N.)

² *Demon de midi*'nin, ögle iblisinin kökeni. (Ç.N.)

³ Metnin orijinalinde aynen böyle geçmektedir. (Y.N.)

kulan bir süreçtir. Kuşkusuz, kentliler evlerinin gölgesinde öğle uykusu uyuyarak güneş çarpmasından, delilikten korunabilirler, ama ya çobanlar ne yapsın? Üstüne üstlük, Pan mastürbasyon yapar ve çobanları da kendisine eşlik etmeye kışkırtır. İnsan sıcaktan bunalmış, yarı uykulu, olanaksız aşkların düşünüyün kuran, şehvetli sevişmeler arzulayan, yalnız bir çoban olduğunda bir tanrıdan gelen böylesi bir çağrıyı nasıl geri çevirebilir? Stella Georgoudi, *Dictionnaire des mythologies* (“Mitolojiler Sözlüğü”) için kaleme aldığı “Pan” maddesinde değerli bilgiler verir: “Sürünün cinsel yaşamına Pan’ın doğrudan etkisi, tanrının kendisini ıralayan dikkate değer cinsel etkinliklerle bağlantılı düşünülüyöğünde, çok daha iyi kavranır. Pan, tanrının gizli evlilikleri (*Panos gamoi*: Euripides, *Helena*, 190) sırasında çığlıkları mağaralarda yankılanan Nypmphaları izleyen, erkeklik organı kalkık olarak betimlenen bir tanrıdır, aşka düşkün (*erotikos*) bir sefihtir (*lagnos*), damızlık bir eşek gibi şehvet peşinde koşar (*kelon*), tohumu zengindir (*polusporos*). Aynı zamanda genç çobanları da izler (‘oğlancı’ Pan) ya da bir eş bulamadığında kendi kendini tatmin etmeye çalışır. Kinik Diogenes’e göre (Dion Khrisostomos, 6, 203. parça), Pan’ın çobanlara öğrettiğı mastürbasyon özellikle keçi çobanlarının etkinliğidir, onların dilere destan kösnüllüğü genel olarak sığırtmaçların kendilerini tutmada sergiledikleri becerinin tam karşıtıdır (*Schol. Theocr.*, İdiller, I, 86 a).” Pan’ın Penelope’yle Hermes’in birlikteliğinden doğmuş olabileceğini unutmayalım, ama burada söz konusu olan “hazza eğilimli” bir hayvan olarak değerkendirildiğı tekeye dönüşmüş bir Hermes’tir, işte bu yüzden keçilere çekici gelir. “Öğle” de, aynı zamanda gündüzleri düş azmasına sık rastlanan çok yo-

ğün bir cinsel süreçtir... Kim bilir uyuklayan kaç çoban üstüne almıştır Sirenleri? Hemen kırların çimlerinde, bir köylüyle bir dişi şeytan arasında gizli ve haz dolu kaç birleşme yaşanmıştır? Cinsel arzuya mekanik bir rahatlama hareketinin eşlik ettiği; nasıl ara renk deniyorsa, her şeyin öyle ara bir bilinçle gerçekleştiği öğle uykusu anlarında kaç kösnül düş doğmuştur? Her şekilde, “öğle”yi doğaüstü döllemeye, “Bakire Anne”lerin döllemesiyle, duyuların bozulmasıyla ve genel kabullerden sıyrılmayla ilişkilendiren bir sürü mitolojik anlatı vardır. Bu kısacık uyku, günün ortasındaki bu gece parçası her zaman tensel mi olacaktır? Öğlen seviştikten sonra kestirmenin kadını erkeği birçoklarının kafasını karıştırdığı açıktır! Bu eşsiz ana kimi zaman kaygı karışır ve “panik” ortaya çıkar, sizin de tahmin edeceğiniz gibi, tam da “Pan”dan türeyen bir sözcüktür bu...

“Öğle iblisi” Paul Bourget’nin bir romanına konu olmuştur (*Le Démon de midi*, ilk baskı 1914), bu iblis aynı zamanda “Öğle” adlı şiirini *Antik Şiirler* derlemesinde okuyabileceğimiz Leconte de Lisle gibi bazı ozanların da kafasını meşgul etmiştir; sözü geçen “Öğle” şiiri sonradan José María de Heredia’nın *Les Trophées* (“Ganimetler”) içinde yayımlandığı “Öğle Uykusu” şiirini etkilemiştir:

*“Çıt çıkarmıyor böcekler ve yağmacı arılar
Her şey uyuyor güneşten bunalan koca
ağaçların dibinde
Zümrüt yeşili yosunların koyu ve yumuşak
kadifesine
Benzer bir gün ışığını süzüyor kalın yapraklar*

Karanlık kubbeyi delik deşik eden Öğle orayı
arşınlar

Ve uykudan ağırlaşmış, yarı kapalı
kirpiklerimde

Bin bir türlü gizli parıltı, bir ağ örer lal renginde
Sımsıcak gölgelerde uzayıp bağlanır o ışıltılar.

Ateşten tüle doğru ışınların ördüğü
Uçar rengârenk kelebeklerin narin sürüsü
Sarhoşturlar ışıkla ve özsuların kokusuyla;

İşte o zaman titreyen parmaklarım kavrayıverir
her ipi,

Ve bu incecik ağın altın rengi ilmikleri,
Hapishane olur ben uyumlu avcının rüyalarına.”

III

Çalışma Saatleri

Öğle uykusu birkaç dakika sürebileceği gibi saatlere de yayılabilir. Siesta öyle herhangi bir tek kullanımlık sözcük değildir, bu sözcüğün tanımladığı “şey” çağları ve sınırları aşar. “Siz neden söz ediyorsunuz yahu?” “Siestadan!” Siesta mı? Çabuk *Tarihsel Fransızca Sözlüğü*’mü (Le Robert, 1992) getirin: “*Sieste*. Dişil ad. Fransızca’ya, önce İspanyolca *siesta*’dan, *siesta* şeklinde girmiştir (1681). Sözcük klasik Latince *sexta (hora)* sözcüğünden, ‘altıncı saat’ten, demek ki ‘günün ortası’ndan, ‘öğle’den gelir. Romalılar gündeğumundan günbatımına kadar olan süreyi kendi içlerinde birbirine eşit, ama mevsimlere göre değişen on iki ‘saat’e bölerler.” Biraz daha ileride, sözlük yazarı “siesta yapmak, öğle uykusu uyumak” anlamlarına gelen *siester* (1872) fiilinin “Afrika Fransızcasında sık kullanıldığı”nı belirtir, bu şekilde Fransa’da ender kullanıldığının altını çizer, *siesteur* ve *siesteuse*¹ için de aynı şey geçerlidir. Jean Chevalier’yle Alain Gheerbrant’ın *Dictionnaire des symboles*’e göre (“Simgeler Sözlüğü”, *Bouquins* dizisi, R. Laffont, 1982), *Vahiy*’de, “altı”,

¹ Öğle uykusu çeken. erkek ve kadın. (Ç.N.)

günahla ilişkilendirilir, Neron'un rakamıdır –altıncı imparator–, aynı zamanda Yaratıcı'nındır –Tanrı anımsanacağı üzere, gökyüzüyle yeryüzünü, faunayla florayı, kadınla erkeği vb. dolu dolu altı günde yaratmıştır!–, ayrıca Hindu dilinde “*lingam*’ın (erkeklik organı) *yoni* (kadınlık organı) içine girişini, suyla ateşin dengesini simgeleyen, yayılımcı eğilimin, belirme eğiliminin (*rajas*) simgesi olan” altıgenin kenar sayısıdır. Davud’un altı kollu kalkanına da işaret eder, evrenin bütünüünün ifadesidir. Mayalar için, “altı” ölüm haberi getiren uğursuz bir gündür, oysa Bambaralarda bir arada birçok erkek çocuk sahibi olma (3+3) olasılığını gösterir.. Tüm büyü ve simgesel rakamlar gibi, “altı” da ikircil bir rakamdır. Dolayısıyla, altıncı saat, demek ki “öğle” ilk Hristiyanlar için dua saatine işaret ederken, öğle yemeği sonrasını ifade edip öğle uykusunu da akla getirebilir! Aslında, sabah yemeği, Batı’da, XVII. yüzyılın başlarına dek, saat on gibi yenir, o halde öğle ondan sonra gelir! XVII. ve XVI-II. yüzyıllar boyunca, öğle yemeği saat on birle on iki arası verilir ve ancak XIX. yüzyılın ortasından başlayarak, kentli dünyada, saat on ikiyle bir arasında yemek yenir, bu da öğle uykusu saatinin gecikmesine neden olur.

Sexte duasına gelince (saat 12’de), o *prime* (saat 6’da), *terce* (saat 9’da) ve *none* duaları (saat 15’te) gibi “küçük dua saatleri”nden, gün içindeki dört duadan biridir. Tertullianus gündüz içe dalışın bu son üç sürecini şöyle açıklar: “Kutsal Ruh toplanmış havarilerin üstüne *terce* saatinde indi; Aziz Petrus her türden yemekle dolu çanağı gördüğü gün, *sexta* saatinde yukarı çıkıp dua etti; *none* saatinde Aziz Yuhanna’yla birlikte Tapınağa gitti ve kötürümü iyileştirdi.” Hristiyan dininde zaman

Yaratılış'a göre akşamla başlar. "Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu" (Yaratılış, I, 5). Bu günün doğuş saatine saygı göstermek gerekir. *Matines* çanları gece yarısında çalar, onları gecenin üçündeki *laudes* duası izler. Sabahın altısında edilen *prime* duasıysa ayini ve günün başlangıcını haber verir. Gün, gündoğumundan günbatımına kadar, bölgeden bölgeye, mevsimden mevsime az ya da çok benzer, on iki saate bölünmüştür. *Prime*, *tierce*, *sixte*, *none* ve *vêpres* köylerdeki ve kentlerdeki tüm halklara seslenir, buna karşılık *matines*, *laudes* ve *complies* duaları özel olarak keşişler evrenini ilgilendirir. Benediktus Tüzüğü, VI. yüzyılda, keşişlerin öğle yemeğinden sonra uyumasını zorunlu kılar ve daha genel anlamda, ortalama aralıksız altısekiz saat uyuyabilen Benediktenlerin uykusuna dikkat eder. Manastır yaşamı, her ne kadar sıkı sıkıya kurallara bağlı olsa da, oradan buradan, tespih tanesi çeker gibi devşirilecek birazcık zaman da tanır keşişlere...

Amerikalı teknoloji tarihçisi Lewis Mumford'a göre, "Çağdaş sanayi döneminin asıl kilit makinesi buhar makinesi değil, saattir", çünkü saat kapitalizme başka bir zamandizini kazandırır. Mekanik saat, XIII. ve XIV. yüzyıllarda, Hristiyan âleminin önemli kentlerinde, *clepsydre*'in (Latince *clepsydra*, Yunanca *klepsudra*'nın çevirisi, "su hırsızı", su saati) yerini almıştır ve her ne kadar henüz bir kadranla, akrep ve yelkovanla donatılmış olmasa da, her saat başı çalan bir çanı vardır. Geçen zamanın düzenliliği yavaş yavaş insan yaşantısının ritmine bir sıkıdüzen dayatır ve çalışma saatlerini belirler. Öyle görünüyor ki, kentli yönetici sınıflar arasında saatlerin altmış dakikaya, dakikaların da altmış saniyeye bölünmesi 1345'te yaygınlaşır, böylece her-

kesin kendi zamanı –kalp, soluma, etkinlik vb. ritimlerine bağı zaman– bağdaşık ve soyut bir zamana, herkes için bir kaynak zamana dönüşür. “Gün soyut, yararlanılabilir bir süre olarak düşünülünce,” der Lewis Mumford, “kış gecelerinde insanlar erkenden yatmamaya başlar; günün her saatini doldurmak üzere mumlar, şömineler, gazlı aydınlatma araçları, elektrikli ampuller icat edilir. Zaman bir deneyimler zinciri olarak değil de bir saat, dakika, saniye derlemi olarak görüldüğünde, onu fazlalaştırmak ya da ölçülü kullanmak alışkanlık haline gelir.” “Doğal” çevrimlerden –gündüzle gece, mevsimler, yaşamdaki dönemler vb.– bağımsızlaşan kentli, acımasız makinenin belirlediği kısıtlı zamana boyun eğer. Çan kulesinin ya da gözetleme kulesinin tepesinde kabardıkça kabaran –her zaman kusursuz olmayan...– saat, birkaç yüzyıl içinde, evlerdeki duvar saatlerine, ardından kişisel cep saatlerine dönüşerek ve gitgide daha gelişerek ufalır. Saat sahibi olan kişi, toplumsal açıdan ayırt edici bir göstergiyi taşımasının yanı sıra, cep saatini bir kenarda saklayabilir ve gerektiğinde rehine –emniyet sandığına– koyabilir. İlk cep saatlerini sadece varlıklı kesim satın alabiliyorken, XVIII. yüzyılın sonundan başlayarak, sınai Avrupa’da saat “halka yayılır”, o kadar ki İngiltere’de William Pitt saatleri vergilendirmeye karar verir. Bu karar halk arasında büyük ölçüde hoşnutsuzluğa yol açar, kimi zaman öfkeli, kimi zaman da mizahla dolu tepkiler alır; örneğin *Morning Chronicle*’ın 18 Aralık 1797’de önerdiği şu şarkı da bunlardan biridir:

“Alırsa paranızı – en azından donunuz altınızda

Yok hadi donunuzu da aldı ne güne duruyor

gömleğiniz

*Gömleğiniz de gittiyse deriniz var, ayakkabılarınızı
kaptıysa ayaklarınız.*

O halde ne önemi var Vergilerin

Biz Hollanda donanmasını yendik.”

Başbakan, bir evdeki sadece ikinci saatten vergi alınması gibi birtakım değişiklikler önerir... Bu önlem de yalnızca birkaç ay sürer. Bununla birlikte, saat en yoksulların bile, yeri geldiğinde Duvar ve Cep Saatleri Kulüpleri sayesinde taksitle edinmeye çalıştıkları, vazgeçilmez bir nesne olarak kendini dayatır. Üstüne üstlük, bu kadar kolayca satın alınabilen bir nesne aynı zamanda yeniden satılabilmekte ya da rehine konabilmektedir, sözgelimi İngiliz tarihçi E.P. Thompson şu öyküyü anlatır: “Bu saat, der Londralı bir baskıcı, 1820’li yıllarda, bana bir beşliğe mal olmuştu sadece, onu en az yirmi kez Borç Sandığı’na koymuşumdur ve toplamda kırk sterlin almışımıdır onun sayesinde. Güzel bir saat, insan meteliksiz olduğunda gerçek bir koruyucu melektir.”

Ama bir “saat”in değerli olmasının tek nedeni, mekanik zamanın, makine zamanının, çağdaşlık zamanının tüm toplumsal yaşamı düzenlemesi ve bireye kendini dayatmasıdır. Fabrika sıklıkla düzeni fabrika sınırlarını aşıp herkesin zamanını nasıl kullanması gerektiğini belirlemeye başlar gittikçe. Öngörülmemişliklerin, programsızlıkların, sürprizin sonu gelmiştir. Bundan böyle, “gün bugündür” bir buyruk gibi yankılanır ve bu katı kuralın dışında, kurtuluş yoktur! Sadece hâlâ –ama daha ne kadar zaman, kim bilir?– yolu uzatabilen... ve okulu kıra-bilen çocuklar için geçerli değildir bu.

Ortaçağ uzmanı Jacques Le Goff kendi dinsel zamanını, ona çan seslerine göre ritim kazandıra-

rak (çan kulesi VI.-VII. yüzyılların buluşudur) tüm Ortaçağ toplumlarına dayatan Kilise' nin, XIII. yüzyıldan başlayarak, "tüccarların zamanı"yla, laik zamanla, "ücretli" işin zamanıyla, özetle kentsel zamanla yarıştığını anlatır. Yeterince incelenmemiş bir olgunun üstünde ısrarla durur: Ona göre "*none* olarak adlandırılan ve Yüksek Ortaçağ'da¹ aşağı yukarı öğleden sonra ikiye denk gelen mola ve yemek saatini belirten süreç anlamlı biçimde öğleye doğru kayar. Böylece, XIV. yüzyılda kentsel alanda zamana ilişkin yeni bir ölçü kavramı ortaya çıkar: *yarım gün*." Ama unutmayalım ki, bu saat değişiklikleri, bu düzenli bölümlenme, dinsel zamanla ticaretin, yolculukların, zanaatsal üretimin vb. zamanı arasındaki çatışma, karşı karşıya gelmekten çok bir bütün oluşturmıştır. Asıl gerçek son derece karmaşık, çeşitli ve çoğuldur. Yalnızca -günlerin birbiriyle uyuşmadığı- aynı anakara ölçeğinde değil, belli bir bölgede ve hatta bir kentin bir mahallesinde bile durum böyledir! Günümüzde bile -doğruya doğru, gitgide daha seyrek olarak-, bir Hristiyan kilisesinin çanları, bir müezzinin cami minaresinin tepesinden çağrısı, her ayın ilk çarşamba günü it-faiye sirenleri², özetle aynı uzamda yaşayan, çeşit çeşit, dinsel ya da dinle ilgisi olmayan zamansallıkların ifadesi duyulabilir hâlâ.

Mumford, Le Goff ve Thompson, kendimizi yalnızca bu üç tarihçiyle kısıtlı tutarsak, aynı toplum içinde üretim zamanının akla yatkın bir şekilde düzenlenmesi sürecinin -sanayileşme ve ücretli çalış-

¹ Alman ve İngiliz tarihçiler, Ortaçağ'ı, erken, yüksek ve geç olmak üzere üç bölüme ayırmışlardır. XI. yüzyılın ortasından XIII. yüzyılın ortasına kadar olan dönemi Yüksek Ortaçağ olarak adlandırırlar. (Y.N.)

² Fransa'da sirenleri sınamak için her ayın ilk çarşamba günü, öğle vakti test yapılır. (Ç.N.)

ma- ayrışık olduğunu vurgulamaya çabalarlar sürekli. Köyler de “evden ve parça başı iş”i düzenleyen tüccarlarla imalatçıların laik zamanının etkisi altında kalmıştır. Herkes aynı anda birçok zamanın içinde yaşar: kentinki, işinki (fabrikalarda da, tarlalarda da), tapınmaların ve inançlarınki, içinde yaşanan topluluğunki (aile, köy ya da mahalle vb.). “Dolayısıyla, 1700’den sonra,” diye yazar E.P. Thompson, “yoklama kâğıdıyla, zaman ölçümcüsüyle, muhbirleriyle ve para cezalarıyla, sıkıdüzenli sınaî kapitalizmin bizlere tanıdık gelen yüzünü keşfederiz.” Daha o zamandan tembel ve işe geç kalan işçileri ihbar eden “jurnalci” saatler vardır... Düzenleme, kırsal alanda daha hassas ama bir o kadar acımasızdır. Aslında, tarım işçileri –“gündelikçiler”, bir günde sürülebilecek toprak ölçüsü “gündelik”ten gelen bir terim- tarlalara dağıldıkları için, etkinliklerinin zaman içinde değerlendirilmesi güçleşir, bu da denetimi zorlaştırır. Tarım işlerinin makineleşmesi daha katı çalışma saatlerinin ve üretkenlik/verimlilik kalıplarının üstlenilmesini kolaylaştıracaktır. Aylak, öğle uykucusu, düşçü, ama aynı zamanda çalışan köylü gününü canının istediği gibi düzenleyemeyecektir bir daha; dışarıdan dayatılan, kendi yaşama tarzına bütünüyle yabancı bir sıkıdüzene boyun eğmek zorunda kalacaktır. Tarla işleri uzun süre boyunca saatin tiktaklarından bağımsız yapılmıştır, bu da köylünün, zamanını doğanın kine uydurmasına izin vermiştir... Jean Giono’nun dikkate değer *Poids du Ciel* (“Gökyüzünün Ağırlığı”) kitabındaki şu sözlerini, yaptığı eleştirel teknik çözümlmeye tamamen katılmasam da ve bazı bölümlerin daha açık anlatılabileceğini düşünsem de, buraya alıntılama edemiyorum: “Yaşamı doğal biçimde kullanmak yaşamakla olur. Yaşamak doğal

sevincin ardında koşmak demektir. Sevinç ne bir toplumsal ürün, ne de teknik bir üründür. O bireysel bir üründür; doğal zenginliklerle zengin birey, cisminin uzamı işgal ettiğı tüm o zamanı, bir insan ömrüne sahip çıktığı ve koruduğı ölçüde bir başkasından daha nitelikli olacaktır. İnsan özgür yüceliklerde yaşar.” Öğle uykusu kesinkes bu “özgür yücelikler”den biridir, o “yücelikler”i niteleyen şeye aittir, onun özgürlüklerinden, olasılıklarından biridir. Ücretli çalışmanın düz çizgisindeki bu kırılma bir şaşkınlığın işaretidir. Bir dolambacın, bir ek kazancın damgasıdır. Öğle uykusu belli, zorunlu, alışlagelmiş, makineninkini andıran etkinliğin dışındadır. Herkesin gerçeğe dönüştürmek istediğı işin özgünlüğü, büyük ölçüde, bu kendi zamanına hükmetme yetisine bağlıdır. Karşılığı olan çalışma zamanıyla, ister istemez onun içeriğıyle ilgili verecek hesabınız olur. İşveren sizin olabildiğince fazla üretmenizi, boş geçecek zamanların önüne geçmeyi hedefler – mühendis Taylor’ın, kendisince insanları aylaklığa sürükleyen aksilikleri, molaları aza indirmek amacıyla düzenleme alanında sergilediğı marifetler bilinir; işçi de her zaman kendisine değer kazandırmayan bir işte, şuradan buradan satın aldığı, elden çıkardığı, yitirdiğı zaman kırıntılarını tırtıklamaya bakar. Çalışanların uğraşlarını belli saatlere göre bölüştüren ilk yönetmeliklerin ortaya çıkışıyla, grevler ve “çalışma zamanı” konusunda talepler baş gösterir. Toplumbilimsel yazın ve parça başı işle, daha genel olarak Taylor’ın yarattığı, ama ondan beri daha karmaşık bir hal alan Bilimsel Yönetimin İlkeleri’yle ilgili tanıklıklar bir hayli zengindir, öte yandan her şey Chaplin’in *Modern Zamanlar* filminin afişindeki o çok simgesel resimle özetlenebilir: Bir işçi tamamen bağımlı ol-

duğu çarklı bir makinenin çarklarından birine dönüşmüştür. Bu çarklar saat mekanizmasındakileri akla getirir. Sanayi zamanı, fabrikalarda giriş çıkışlarda imza atan, kadını erkeği herkesin bireysel zamanından beslenir. Ortaçağ döneminde kumaş üreticisi kentlerde, işçilerin mevcudiyetini artıran işçanları *Werkglochen*'e yönelik itirazlardan, Floransa'da XIV. yüzyılda gerçekleşen ilk “çağdaş” grevlerden birinden bu yana, uyulması zorunlu zamana karşı pek çok başkaldırı olmuştur... Mayıs 68 sonrasına, sadece ekonomik akıl yararına kullanılan bu zamanı eleştiren filmler, romanlar, sloganlar ve zamanı “başka türlü” yaşamak için “başka türlü” çalışmayı hedefleyen toplu girişimler damgasını vurmuştur. Ama bu iş zamanı kültürü yaşama tarzımızın içine öylesine işlemiştir ki bir öğle uykusuyla ondan uzaklaşmak istemek yersiz görünür! Çalışma süresinin düzenlenmesi, azaltılması konusundaki birçok öneriye siyasetçiler, işletmeciler, hatta bazı sendikacılarla ücretliler şiddetle karşı çıkmaktadır hâlâ. Kapitalist üretim sistemi, “yeni teknolojiler” çağında, ücretli çalışmayı yeniden tartışma konusu haline getirmişken ve onun yerine “esnek”, dolayısıyla üretim ritmine ve o üretimin tüketim ritmine uygun bir çalışma biçimi getirmeye uğraşırken bile (hizmet saatleri, kendilerinin de saatleri değişen “tüketici”lerin yeni isteklerine yanıt verebilmek amacıyla “Fordist” dönemin düzenlemelelerinden gittikçe uzaklaşır... Örneğin dükkânlar hafta içinde daha geç saatlere kadar, aynı zamanda pazar günleri de açık olur...), “kısıtlanan” zamanın yeniden “kişisel” zamana göre ayarlanması sistemli olmamanın yanı sıra hâlâ düşünülemeyecek bir şeydir. Bir kez daha kuram, sanayi sonrası ülkelerin çoğunda başlayan değişimin -bir öğle uykusu

kadar (!)– gerisinde kalır. André Gorz *Yaşadığımız Sefalet, Kurtuluş Çareleri* adlı denemesinde bu değişimi önemli ölçüde incelemiştir. Bir çalışma “bunalım”ının yaşanmadığını; çalışma, varlığımızın bir parçası olduğuna ve çalışma –bir şey “yapma”, “hareket etme” anlamında anlaşılmalı– asla yok olmayacağına göre, böyle bir bunalımın anlamsızlığını ortaya koyup, asıl söz konusu olanın ücretli çalışmada derin, ama kesinlikle geri döndürülemez bir değişim olduğunu vurgular. Zenginliklerin üretim koşullarındaki değişimlerle altüst olan şey “tam zamanlı-sürekli-ücretli-iş” biçimiyle çalışmadır. Aslında, üretim etkeni olarak “anamal” yatırımı, başarıdan başarıya koşan sanayi kapitalizmi dönemindeki gibi yapılmaz ve öyle kazanç getirmez. Gerçekte, aynı şekilde üretim etkeni olarak değerlendirilen “çalışma” böylesine derinlemesine değişen bir bağlamda aynı işlevi artık yerine getiremez. “Yeni teknolojiler”in etkileri –ve zararları– liberal siyasal ekonominin düşünme biçiminden çıkar, taşar, uzaklaşır; kültürel olana, yerel olana, kurallara bağlı olmayana dokunur, bir kumsaldaki dalga gibi. Başka bir deyişle, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlı ekonomi, ekonomi bilimlerinin (!) getirdiği açıklamalarla yetinmez olur, ama “ekonomik olmayan”da birtakım açıklama öğeleri bulur. Bu noktada, André Gorz birkaç yıldır, “değerolmayan” kavramını yaygınlaştırmaya uğraşan Ivan Illich’le birleşir. Illich bu sözcükle tam da ekonomik hesaptan gizlenen, bununla birlikte yaşam için zorunlu olan şeyi tanımlar. Ivan Illich’in sözlüklerde bulunmayan bir sözcük kullanmasının nedeni yalnızca bir eksiği gidermek değil, aynı zamanda bir düşünme tarzını artık bir kenara bırakmak istemesidir. Şöyle yazar: “Değerolmayan kav-

ramı toplumsal değersizleşmeyle bedensel değersizleşme arasındaki benzerliklerin ve çelişkilerin gösterilmesini sağlar. ‘Bedensel’ çalışma entropiyi artırma eğilimi sergilerken, çalışmanın ekonomik üretkenliği bir kültürün içindeki geleneksel etkinliklerin önceden değersizleştirilmesine dayanır. Değerden düşme ve değersizleşme genel olarak değerler üretiminin ikincil etkileri olarak görülür. Bense tam da bu düşüncenin karşısını ileri sürüyorum. Kanımca ekonomik değer, yalnızca kültürün önceden yıkılmasıyla birikir – bu da değerolmayan bir yaratımı olarak düşünülebilir.” Bizleri ekonomik mantıktan ve onun dalkavuklarının küstah söyleminden –bu söylem yeryüzü üstündeki toplumların hepsinde, “yeni teknolojiler”in yaygınlaşmasının neden olduğu şeyleri açıklamakta zorlanır– kurtarmak amacıyla, Ivan Illich önlem olarak “değerolmayan” üstüne düşüncesine ek bir “ortak toprak” çözümlemesi ve bir “lütuf” sunumu yapar. “Ortak topraklar,” der, “gelenek ve görenek hukukunun topluluklara değgin özel saygı biçimleri dayattığı o çevre parçalarıdır.” Çağımızdan bir ortak toprak örneği mi istiyorsunuz? Sessizlik. Evet, nasıl ki bir makine sahibinin sesini alabiliyorsa, kaydedebiliyorsa, yayabiliyorsa, gücünü artırabiliyorsa, nasıl ki bir makine unutulması istenmeyen bir şeyi belleğine yerleştirebiliyorsa, sessizlik de onu taklit edebilecek, görünüşünü iyileştirecek, gerçek sessizliği *ersatz*¹ bir sessizlikle öldürebilecek bir makine tarafından elimizden alınabilir... Bir başka örnek daha ekleyebilirim: öğle uykusu. İşte size kurumsallaştırılma, zorunlu kılınma, karşılığı ödenme, tıbbileştirilme, vergiye bağlanma, ders olarak okutulma

¹ (Alm.) Taklit, ikame. (Ç.N.)

profesyonelleştirilme tehlikesi altındaki küçücük, anlamsız, sıradan, gündelik, olağan bir “yeti”! “Lütuflar”sa, kültürel alana aittirler ve onlardan kurtulmak için lütufları değersizleştiren ekonomik alan tarafından gizlenirler. Örnek mi istiyorsunuz? Illich şu örneği verir: Bir “tıp” kurumuna yerleştirdiği ninesinden ayrılan bir Japon ailesi “delice kahkahalardan acılı gözyaşlarına dek”, birtakım “lütuflar”ı umarsızca yitirir. Ben buna, “değerolmayan” özelliği taşıyan öğle uykusunu değil de onun izin verdiği rahatlığı, sağladığı dinlenmeyi, bir sürpriz armağan gibi kabul ettiği düşleri ekleyebilirim. Bomboş geçen bir zaman mı? Ama bu “bomboşluk” kutsanmıştır. Ayrıca bu zamanın bir değeri vardır ama hiçbir bedeli yoktur, tıpkı Jean Duvi-gnaud’nun “sanatı” tanımladığı gibi. Öğle uykusu, saatli denetimler olmaksızın, insanın kendi zamanına yeniden sahip çıkmasıdır. Öğle uykusu özgürleştiricidir.

IV

Kendine Ait Bir Zaman

Anne tarafından dedem hiç aksatmadan ögle uykusu uyurdu. Öte yandan ne sıradışı bir adamdı, ne de bir keşiş: Belki de zamanının yoğunluğunu bizlerden daha iyi değerlendirir, vaktini tadına vara vara düzenlerdi. Bu konuda yalnız da sayılmazdı. Söylediklerime inanmıyorsanız, André Gide'in, aynı zamanda Thomas Mann'ın *Günlük*'lerini okuyun, XIX. yüzyılda doğmuş bu adamların yaşamlarında ögle uykusunun önemini anlarsınız. Ama görünen o ki, Jorge Amado'nun, Yaşar Kemal'in, Tevfik el-Hakîm'in, Miguel Ángel Asturias'ın, Rabindranath Tagore'un romanlarındaki pek çok kahraman için de ögle uykusu belirleyici bir süreçtir: insanın düşüncelere dalıp gittiği, düş kurduğu, keyif yaptığı ya da uyuduğu bir süreç. Sağaltıcı ögle uykusu. Gevşemeye elverişli dinlenme. Ögle uykusu genellikle iklimsel koşullarla açıklanır: Ögle sıcağı hareketsizliğe yol açar, insanları çay yudumlaya yudumlaya ve nargile içe içe domino oynamak üzere kahvehanelere sürükler ya da bir palmye ağacının gölgesine, olmadı jaluzileri indirilmiş bir odanın serinliğine uzanmasına neden olur. Gelgelelim ögle uykusu daha çok, neredeyse evrensel; en azından

kapitalist ekonominin ve onun akılcılığının (*time is money!*) gündelik yaşantıya bütünüyle sızmadığı toplumlarda ortak bir yaşama sanatıdır – hava ister güneşli olsun, ister olmasın, Tolstoy, Rus kışının ortasında bile öğle uykusu geleneğine uyar zevkle. Öğle uykusuna kısaca ya da uzunca değinen yazarların listesine göz atmak, liste eksiksiz olmasa da, okurlara sıkıcı gelebilir. Bir romanda, bir günlükte, bir mektup derlemesinde vb. “öğle uykusu” sözcüğünü işaretlemeye kalksak, onun ne kadar sık kullanıldığını görüp şaşkına döneriz. Kadını erkeği, kaç kahraman öğle yemeğinden sonra birazcık kestirmiştir acaba? Kaç romancı yazı yazarak geçirdiği günleri, “öğle uykusu” olarak adlandırılan şu temel ayar noktasına göre düzenlemiştir? Parola şudur: Bugünün öğle uykusunu yarına bırakma.

Öğle uykusunun uzun tarihi ve bütünüyle çağdaşlaşmamış birçok toplumdaki varlığı, bir köy geleneğinin son tanıklarıyla birlikte yok olmaya yazgılı bir uygulamadan söz ettiğimizi düşündürebilir. Buna karşın, öğle uykusu aynı oranda kentlidir ve hızla kentseleşen bir dünyada, öğle uykusuna ayrılacak zaman sorgulanabilir. Daha geniş çaplı bir soru çıkar o zaman ortaya: “Geleneklerin kentseleştirilmesi” gündelik yaşam ritimlerini nasıl ve neden değiştirir? Kentli aynı anda birçok zamansallığı birden yaşar: açılış saatleriyle yönetimin ve kamu hizmetlerininkini; çalışma saatleriyle kendi işletmesininkini; haftalık zaman dağılımıyla ve tatil takvimiyle okulunkini; yapılarla dolu olan ya da olmayan çevresine etki edecek değişimlerinin; beklentileriyle, umutlarıyla, düş kırıklıklarıyla, “ofsayta düştüğü” anlarla vb. kendi yaşamınınkini. Sanayiden ve mekanik taşımacılıktan doğan çağdaş kent ilişkileri, alışverişleri, karşılaşmaları vb. sü-

rekli yenileyen bir girdaptır. Baudelaire kentteki insanlarla şeylerin kesintisiz akıntısından hem sarhoş oluyor, hem de yorgun düşüyordu. Çağdaş kent kendini boş zamanlardan sakınan, karmaşık bir “makine”dir. Çağdaş kent uzamdan daha çok zaman üstünde bırakır izlerini: düzenlilik, dakiklik, hesaplanmış esneklik, yineleme, çevrim vb. Gündelik yaşam, zamanı çeşit çeşit kentli etkinliğine göre biçimlendirilmiş gibidir. Örneğin, tren taşımacılık yapmak, “dolaştırmak” gibi eylemlere saatlerini dayatmıştır yavaş yavaş. Gar saati tüm bakışları kendine çeker ve bir nirengi noktası kabul edilir. Dengeyi kolaylaştırmak ve insanlarla malların hareketlerini düzene koymak amacıyla, aynı ulusun kentleri arasında, ayrıca farklı ülkelerin garları arasında saatlerin uyumlu hale getirilmesi zorunluluğu (Paris saati 1891’de ulusal saat olmuştur), çeşitli devletleri bir kaynak saat edinmek durumunda bırakacaktır. Avrupalı ve Amerikalı demiryolu şirketleri birçok güçlüğü aştıktan, epeyce kararsız kaldıktan sonra, 1882’de Greenwich boylamını ortak kaynak olarak kabul eder ve çalışma saatlerini bağdaştırır. Sürekli olarak başka zamansallıkların etkisi altındaki kentli kendi biyolojik ve yaşanan zamanlarının egemenliğini yitirir. Zamanını “genel olarak” toplumun ve özellikle de ekonominin ritimlerine göre (borsa, pazarlar, işletmeler, üretim zincirleri vb.) düzenlemeyi kabul eder – buna nasıl karşı çıksın ki? Ekonomik zamanın herhangi bir insanın biyolojik zamanını alt etmesinin en çarpıcı örneği, gün içinde sekizer saatlik üç vardiyalı çalışmadır: Hadde makinesi, yüksek fırın, montaj hatları “başlangıçtaki ritme” üstün gelir. Otuzlu yıllardan beri ritimlere adanan bir sürü çalışma –doktorların uyku ve biyolojik saat gibi konuları ele alıp,

insan bedeni ve organlarından her birinin ritimleri üstüne yaptığı çalışmalarını düşünüyorum-, kentsel zamanların çeşitliliğini bilmezden gelir. Sözgelimi André Missenard, *À la recherche du temps et du rythme*'de, ("Zamanın ve Ritmin İzinde", Alexis Carrel'in önsözünü yazdığı kitap, Plon, 1940) "bir yandan yeni, hareketli kent yaşamının tüm duyuları sürekli olarak kışkırtması, öte yandan uyarıcı etkenlerin aşırılığı" yüzünden "doğal türden bir hayli farklılaşmış bir kentli türünün ortaya çıkması"ndan kaygılanır. Çağdaş kentin "sinirler"i rahatsız eden ve Amerikalı Doktor George M. Beard'ın *American Nervousness* ("Amerikan Asabiyeti", 1881) adlı kitabında nevrasteni olarak adlandırdığı "sıkıntı"lara yol açan, her türüsünden hızla, cadde kaldırımlarında yürüyen kalabalıklarla, beklenmedik değişimlerle dolu, içinde her duyunun aşırı biçimde harekete geçtiği kent olması sık yinelenen bir saptamadır. Kent yaşamının her birimize uyguladığı bu çeşit çeşit baskılar *stress*'le açığa çıkar. "Aşırı yorgunluk" anlamına gelen bu İngilizce sözcük eski Fransızca *destrece*'ten, demek ki *détresse*'ten (üzüntü) gelir... Ögle uykusu bu adsız ama bedensel ve düşünsel dengemizi mahveden saldırıya karşı eşsiz bir panzehirdir. Gustave Thibon *Les Rythmes et la Vie* ("Tinsel Yaşamda Ritimler", Profesör Laignel-Lavastine'in yönetiminde, Plon, 1947) felsefenin ritimle pek ilgilenmemesine yerindikten sonra ritim kavramını açıklar: "Bu noktada canlı bir olay olan ritimle onun mekanik taklitlerini birbirine karıştırmamak gerekir [...] mekanik almasıklık özdeşliğe neden olur, canlı almasıklıkla benzerliğe. Ölçü yineler, ritim yeniler. Doğal çevrimler her zaman biraz öngörülemezlik içerirler. Bu birazcık öngörülemezlik de olaylar hiyerarşisinde yükselin-

diđi ölçüde büyür. Gökcisimlerinin hareketleri kesin olarak hesaplanabilirken, biyolojik, psikolojik ve tarihsel çevrimler asla tam olarak geri döndürülebilir değildir ve almaşıklıklarından her birinde indirgenemez bir yenilik ögesi bulundururlar.” Gece ve gündüz uykusu –öğle uykusu da onlardan biridir– öylesi bir düzenden kaçıştır tam da, her zaman saptanabilir olmayan birçok etkene bağlıdır. Ama Gustave Thibon aslında felsefecilerin biraz hakkını yemektedir. Aslında, Jean-Marie Guyau, ardından İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Henri Bergson, Gaston Bachelard ve Vladimir Jankélévitch “zaman” ve “süreç” sorunları üstünden “ritim”le ilgilenmişlerdir. Bu sırada, Almanya’da “sınıflandırılmaz” felsefeci Georg Simmel, büyük kentteki bireyle ilgili araştırmalarında, “gerçek anlamda”, kent ritimleri üstüne düşünür. Bu konuda, kentlinin “sinirsel yaşamının yoğunlaşması”nı tanımlar ve “büyük kentin tam olarak –her sokağa çıkışta, toplumsal, mesleki, ekonomik yaşamın ritmi ve çeşitliliğiyle– bu psikolojik durumlarını yarattığını, bilincin büyük bölümünde ruhsal yaşamın duyarlı temellerini oluşturduğunu; yaşamlarımızın diferansiyel birer varlık olarak düzenlenmesinden ötürü, bizden, duyumsanan yaşam tarzında daha yavaş, daha olağan ve düzenli gelişen bir ritme sahip küçük kente ve köyde yaşama kökten karşı çıkmamızı istediğini” söyler. O sırada, köylülerin alışıldık biçimde uyguladıkları ve kentte etkisini yitirmeye yüz tutan öğle uykusunu mu düşünmektedir acaba? Gaston Bachelard da, *L’Intuition de l’instant* (“An Sezgisi”) adlı denemesinde, daha felsefi, daha az insanbilimsel bir yaklaşımla, arkadaşı Gaston Roupnel’in yapıtını yorumlarken, sözü, sürece karşı ana; yinelemeye, sürekliliğe, ölçülebilir

olana karşı rastlantıya ayrıcalık tanınması gerektiğine getirir. Süreç ona göre umarsız biçimde ayrıdır, kendisinin pek hoş biçimde dile getirdiği üzere “bir an sürüsü”dür o. Bachelard’ı okuyunca düşünüyorum da, öğle uykusu “yeniliği içinde eski durumuna getirilmiş edim” anlamında, gündelik yaşantımı bir alışkanlık gibi biçimlendiren ve asla aynı olmayan o andır işte. Zaman “varlığımızın” tamamlanmamış ve durmaksızın yeniden başlanan bir yaratısı olarak düşünüldüğünde, hem değişimi içinde, hem de değişimi aracılığıyla, beklenmedik ama mevcut durumdaki anın rastlantısallığıyla sürüp gider. Lúcio Alberto Pinheiro dos Santos’un incelemesi *La Rythmanalyse*’den (“Ritim-Çözümleme”, “Psikoloji ve Felsefe Derneği Yayını”, Rio de Janeiro, 1931) esinlenen Gaston Bachelard insanın zamandizinsel yeterliliklerini daha iyi kavramak için bir ritim-çözümleme yöntemi geliştirir. İnsan yaşamı art arda gelen bir dizi deneyimin sonucudur – ve bu deneyimlerin düzeni her zaman apaçık değildir. *La Dialectique de la durée*’de (“Sürenin Diyalektiği”) şöyle yazar: “Ritim bir biçim oluşturarak genellikle bir madde, bir enerji oluşturur. Madde uzama açılmamıştır, zamana karşı ilgisizdir; tek-biçimli bir süreçte tamamen değişmez, tamamen devinimsiz bir halde varlığını sürdürmez; ritim planında, sözcüğün tam anlamıyla o ‘vardır’ ” Böylesi bir “varoluş” bir gerilimler ve gevşemeler diyalektiğinde, hareketli dönemler ve sakin dönemler, itkiler ve dinlenmeler almasıklığında yer alır. Bachelard’da, dinlenme “titreşimli” ve “edilgin” etkinlik olabilir, ama her “deneyim” biriciktir ve deneyimlerin yinelenmesiye görünüştedir, çünkü yinelenme ister istemez bir şeyin sonuna işaret eder. Geriye kalan şey, çocukluğumuzun her zaman algılan-

mayan kalıttır. Orada yatmaktadır ve haber vermeden açığa çıkarılır. Bunun nedeni “varlığımızın”, kavrayışımızda kimi zaman beklenmedik bir şekilde aydınlanan bir gizem olmasıdır; ritimlerimizin incelenmesi ona ilişkin bir çözümleme yöntemi, hatta bir öz-çözümleme yöntemi oluşturur. Bachelard, *Lautréamont*’unda şunları söyler: “Ritim-çözümleme, ruhçözümlemeden daha sistemli biçimde, tinsel etkinlik için ikilik motifleri arar. Bilinçdışı eğilimlerle bilincin çabalarının ayrımını bulur yeniden, ama karşıt kutuplara eğilimleri, ruhsallığın çifte devinimini ruhçözümlemeden daha iyi dengeler.” İmgelem bu çelişkiyi çözer: kendi karşıtı olma iddiasındaki bir devinim ya da canlanan bir kımıldamazlık. Mallarmé’nin şiirinde bulunduğu şey budur işte: “Söz konusu olan şey nisan leylağı olsa da, büyüyen her şeyin yeniden dikilmesi doğal değildir. Mallarmé ilkbaharının öncelikle aydınlık bir kışın özlemi olduğu düşünülüyöğünde, o ‘büyüme’nin hâlâ yeraltında olduğunu, bir kökün yaşamına sahip olduğunu düşleyebiliriz. Gelişme zamanı gelmemiştir. ‘Beklemek’, derinliklerde beklemek, daha doğrusu derinliklere dalarak beklemek gerekir.” “Varlığımızı” koşullandıran ritimler, Mallarmé’nin şiirindeki mevsimler gibi, hem çok sayıda, hem de farklı farklıdır. Gaston Bachelard, “Sürenin Diyalektiği”nde Pinheiro dos Santos’un kitabını yorumlarken şöyle der: “Ruhçözümlemesel karşıtlar birliğini altüst eden ve ruhsal değerler oyununu bozan şey etkin, çekici, su üstüne çıkan, olumlu anlamda yaratılışçı bir yüceltmenin eksikliğidir. Ülküsel bir aşkı ‘gerçeğe dönüştüremek’ kuşkusuz acı verir. Gerçeğe dönüştürölmüş bir aşkı ‘ölküselleştirilememek’ de aynı şekilde.” Burada bir yaşamın yazısında herhangi bir şeyi kara-

lamaktan kaçınan felsefecinin olağanüstü merakına ve hoşgörüsüne tanık olunur. Her şey korunmalıdır. Her şeyin bir anlamı vardır, anlamsızlığın bile. İstikrar da dahil olmak üzere her şey değişir... “Bireyde,” der, “gelişim başarılarla ve hatalarla örülmüş bir dokudur.” Bachelard’da müthiş olan şey formüllerinin gücüdür – ve açıklığıdır. Dinleyin: “Bir felsefeci felsefî bir dinlenme sistemi oluşturmalarını sağlayacak dinlenme alanlarını, dinlenme nedenlerini kişinin nesnel bölümünde keşfetmelidir.” Ya da: “Saban izi çalışmanın zamansal eksenidir, akşam dinlenmesiye tarlanın sınırı.” Anlaşıldığı üzere, Bachelard için, “dinlenme şen bir titreşimdir”, benim de öğle uykusu uyurken hissettiğim şey tam budur işte. Hak edilen dinlenme, yeniden-yola koyuluşa hazırlayan o durak; kendisine ait bir varlık, yani sonradan öteki için daha ulaşılabilir olmak üzere onun yanında yokluk olmak isteyen o mola. Öğle uykusu mu? Olası bir önceyle birleşen belirsiz bir sonra. Bachelard’ın “olay” olarak adlandırdığı şey, buna başkaları “anlar” diyecektir, o da şu anlamda: “Bir anı bile kaçırmamak gerek yolumuzu yitirmek ve yeniden doğmak için. Yenilenmiş halde.” Gündelik yaşamın toplumbilimcisi Henri Lefebvre yetmişli ve seksenli yıllar boyunca Bachelard’cı yöntemle yeniden ilişki kurar ve kendi adına, insanın, varlığını ördüğü bin bir türlü ipin, zamansallıkların araştırmasını över. Onun *Les Éléments de rythmanalyse*’i (“Ritim-Çözümleme Öğeleri”) “ritimler bilgisine giriş” olarak sunulur ve “bir yer, bir zaman ve bir enerji harcaması etkileşiminin olduğu her yerde bir ritim olmasını” göz önünde bulundurarak, “zaman-uzam-enerji” üçlüsünü “ezgi-uyum-ritim” üçlüsüyle tamamlamayı önerir. Ritim ve ritimlerin anlaşılmasının bize sağ-

ladığı şeyleri araştırması, basit görüngübilimsel yaklaşımın ötesinde, görünümüleri aşan bir tutum, onu mevcudiyete dönüştürmek amacıyla bir şeyin ya da bir var olanın şimdisini kavrama istenci olarak ortaya konur. “Mevcudiyet”e karşı sergilenen bu dikkatte, Henri Lefebvre’in canlılık katmayı ve şiirselleştirmeyi hedeflediği, apaçık varoluşçu anıştırmalar vardır. Çağdaş yaşam insanları olduğu kadar onların kalkıştıkları eylemleri; söz konusu olan ister çalışma, ister uzam, ister zaman, isterse bunların içerdiği çeşit çeşit uğraş olsun, kullandıkları değerleri durmadan dağıtır, ayırır, böler, parçalar, ufalar. “Gündelik yaşam” her günlük olguların ve hareketlerin bütünüyle ilgilidir. Burada önemli olan “bütün”dür, demek ki az ya da çok istemli, az ya da çok düzenli art arda geliş ve onun mantıklandırır. Bu art arda geliş kimi zaman zincire vurulmak gibi ağır gelebilir insana. Henri Lefebvre’in öncü çalışmalarının ya da Joffre Dumazedier’nin boş zamanlar üstüne yaptığı incelemelerin izinden giden toplumbilimciler kuşakla, cinsiyetle, “toplumsal-mesleki ulam”la vb. gündelik yaşamı ayrıntılarıyla açığa çıkarmışlar ve böylelikle karşılaştırmalı çizelgeler oluşturabilmişlerdir. Ayrıca bu bireysel “zaman çizelgesi”ni birçok uzama dağıtabilmişlerdir (örneğin taşıma, eğitim, tüketim, boş zamanlar ve iş). Yunanlar “sürelî biyolojik gelişme”yi saptamıştır, ama biyolojik ritimlerin çözümlemesine önyak olanlar Fransız (J.J. Virey ve onun 1814’teki kronofarmakoloji araştırması) ve Alman (E. Bünning ve bitkilerin ritmi üstüne yaptığı çalışmalar) bilginler olmuştur. Canlı varlıklarda (fauna ve flora) “insanlar”la ortak bir zamansal düzen ilkesi vardır. Biyolojik ritimlerin kalıtsal bir kökeni bulunur bulunmasına ama aynı zamanda kimisi “iç”, kimisi

“dış”, birçok etkene de bağılıdır. “Organizmamızda,” der Alain Reinberg, “ısı, atardamar basıncı, uyanıklık-uyku çevrimi, metabolizmaya alınan maddeler, metabolize edilen maddeler, hormonlar, enzimler, uyuklama, dikkat, bellek ve en az yüz seksen süreç, çoğunun süresi yaklaşık yirmi dört saat (sirkadiyen ritim [gündelik ritim]; *circa*: yaklaşık; *dien*: gün), diğerlerininse aşağı yukarı bir yıl olan biyolojik ritimlere göre farklılık gösterir.” Demek oluyor ki hiçbir biyolojik ritim bir başkasına göre ayarlanmamıştır. Çeşitlilik bu noktada bir zorunluluktur. Bu da biyolojik saatle zihinsel ya da bilişsel etkinlikler arasındaki ilişkileri anlamaya çalışan Paul Fraisse’in kronopsikoloji alanında yaptığı araştırmaları doğrular. Ne var ki böylesi bir buluş bir grup insanın çalışma saatlerini düzenlemek zorunda olanların işini kolaylaştırmaz! Birkaç yıldır, okula ilişkin ritimler konusunda olduğu kadar bir ilacın tedavi süresi ve kinetik zamanı konularında da, laboratuvarlar birbirleriyle yarış halindedir. Buna karşın, öğle uykusu üstüne özel deneyler yapılmıyor hâlâ. Bilimsel “gündelik” ritimler araştırmalarına, aynı şekilde önemsiz gündelik etkinlikleri çoğunlukla büyük beceriyle ele alan; sıradan, yinelemeli, “niteliksiz” olanın ne ölçüde değerler, sevinçler, “küçük” mutluluklar içerdiğini gösteren yazını ve sinemayı da katmak gerekir. Böylece, saatin gösterdiği “çizgisel zaman”a, herkesin çeşitli toplumsal zamanlarla uyumlu gündelik yaşamındaki eşitsiz, ille de eşzamanlı olmayan zamansallıkları karıştır. Gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi gereken şey bu karmaşık ve disiplinden bağımsız diyalektik oyunlarıdır. Bu çerçevede, öğle uykusu yalnızca öğle uykucusuna ait, gerçek anlamda özgür bir zaman olarak görünür. Dış dünyadan bir süreli-

ğine kopularak gerçekleştirilen, uzun ya da kısa bir “kendiyle-yüz yüze-gelme” anıdır. Bu geçici içe dönüş parçalanan, bölünen, dağılan kişiliğimizin birleşmesini, yeniden bir bütün olmasını, bir süreliğine yeniden yapılanmasını sağlar. Bu mola, bizlere sağladığı dinlenmeyle bütünlüğümüzün yeniden oluşmasına katkıda bulunur. Bu zamansal parantez, çevresindeki her şey zincirinden boşanmışken ya da sütlimanken, gemisinin haritadaki yerini bulup izleyeceği yolu belirleyen denizci gibi, konumumuzu saptamamıza yardım eder. Öğle uykusu burada bir eğretilen olarak işlev görür, başka bir anlam kazanır ve artık sadece gün ortasında uyumayı ya da uyuklamayı tanımlamakla kalmaz, insanın kendi zamanına egemen olma, zamanını “genel anlamda” toplum tarafından dayatılan zamanlara uydurmak üzere gözden çıkarmama yetisine işaret eder. Gitgide daha çok sayıda kentli evinin yakınlarında çalışmamaktadır, dolayısıyla öğle uykusu saatinde evine dönemez, işte bu yüzden öğle uykusu tam zamanlı çalışmaz; genel olarak çalışma saatlerini iyi kötü denetim altında tutmayı başarabilen öğrenciler, serbest çalışan kişiler (tüccardan serbest mesleğe kadar birçok iş dalını kapsayan bir ulam), öğretmenler, araştırmacılar, sanatçılar ya da emekliler öğle uykusu uyuyabilir. Bu “ayrıcalık” bedensel ve ruhsal bir “rahatlık” sağladığı ölçüde, her türlü ücret artışının yerini tutabilir.

Öğle uykusu beşeri ve toplumsal bilimlerde sevilmez, ne insanbilimciler ne de toplumbilimciler onunla ilgilenir. Bana inanmıyor musunuz? Bu alanlardaki “klasikler”in dizinlerini şöyle bir gözden geçirin, “öğle uykusu” maddesine ne Émile Durkheim’da ya da Marcel Mauss’ta, ne Malinowski’de, Evans-Pritchard’da, Lévi-Strauss’ta, ne

de Margaret Mead'de rastlayabilirsiniz. Buna karşın, onların inceledikleri topluluklar az ya da çok düzenli bir şekilde öğle uykusu uyurlar. Kesin olan bir şey var ki “tarihsiz” olarak adlandırılan bu toplumlarda öğle uykusu zamansal düzenin içinde önemli bir rol oynar. O halde “bedensel tutumlar” bölümünde, “kuşaklar”ın anlaşılmasında ya da “cinsiyetler arası farklar”ın araştırılmasında incelenmeyi hak etmez mi? Tıpkı “sessizlik”, “bekleyiş”, “çalışmama” ya da “düş” gibi... Bir kişinin kendine özgü yaşantısı açısından olduğu kadar toplumsal ilişkiler ve ortak alışkanlıklar açılarından da bakıldığında, öğle uykusu nasıl bir yer tutar insan yaşamında? Mitlerde, daha önce “öğle iblisi” konusunda da gördüğümüz gibi, bu “ara” zaman anlamlı, kimi davranışları açığa vuran bir süreç olarak değerlendirilir. Ama düşsellik uzmanları da dahil olmak üzere mitbilimciler ona hak ettiği ilgiyi göstermezler. Birkaç toplumbilimciyle birkaç psiko-sosyolog toplumsal bir sınıfın (örneğin işçi sınıfının), özel bir topluluğun (örneğin 15-20 yaş ya da “öğrenciler”) gündelik zamanlarının bölümlerini incelemiştir incelemesine de öğle uykusu sorununu doğrudan ele almamıştır. Bizlere yatağın, çarşafın, yastığın, yastık kılıfının, horlamanın, uyurgezerliğin, uykusuzluğun tarihini anlatıp öğle uykusuna hiç değinmeyen tarihçiler için de aynı şey geçerlidir. Buna karşın, uykunun atalarımıza kazandırdığı duyguyu hissedebilmek nasıl da eğitici olurdu aslında! Ya düşleri? Nasıl uyuyorlardı? Ne tür düşler görüyorlardı? Öğle uykusuna ilişkin ne düşünüyorlardı? Dinlenmeyle çalışma, dinlenme eylemiyle bedenlerinin sağlığı arasında nasıl bir ilişki kuruyorlardı? Bir sürü tez konusu konabilir ortaya!

Ormanların, çöllerin, kıyıların haritalarını çıkaran, bize balın ya da pirincin, onurun, suçun, yoksunluğun, kadın sünnetinin, aşırı şişmanlığın ve daha neler nelerin coğrafyasını sunan coğrafyacılar da farklı değildir. Bir öğle uykusu coğrafyası, hele hele karşılaştırmalı bir jeopolitik üstüne hiç çalışılmamıştır!

İktisatçılar için de aynı şey söylenebilir. Makro-ekonomi ölçeğinde, onun etkilerini saptamak, iş-dışı, ekonomi-dışı olan, ama toplumun genel çalışmasına ve ekonomisine geçmişe yönelik etki eden bu zamanın zararını ya da kârını hesaplamak amacıyla herhangi bir çalışma yapılmamıştır. “Ünlü” iktisatçılara bu soruyu yönelttiğimde, isteğime kibarca gülümsemekten kaçındılar, elde ettiğim şey sadece sıkıntılı bir sessizlik oldu. Önerimin daha ciddi görünebilmesi için, muzipçe, Paul Balta’nın *L’État des religions*’da çıkan makalesine karşın, “ramazanın iktisadi maliyeti” üstüne istatistik verilerin bulunmadığını söyledim... Kendi durumuma bakınca, şuna inanıyorum ki, öğle uykusu kısa da olsa, insana gücünü belli oranda geri kazandırıyor, bunu herkese söylemekten de kaçınıyorum... Kendi zamanınızı nasıl kullanacağınızı size bırakan, hatta “Arkadaşım, kısa bir öğle uykusu çekmeyi unutmayın, gevşemenize yardımcı olacaktır” diyen, aslında böylelikle daha üretken olacağınızı bilen, kurnaz bir işveren –var böylelerinden– düşünün! Dalaverelere dikkat edin! Ahlaksız zoralımlara, sapkın kısıtlamalara dikkat edin! Ne? Demek “benim” öğle uykumdan yararlanıyor ha! Onu kendi çözümlemeli işletme hesaplarına dahil ediyor, benzerlerine hesaplarının doğruluğunu gösteriyor, onlara övgüler düzüyor, uluslararası seminerlere katılıyor, Parlamento’ya “öğle uykusu çekleri” konusunda bir

yasa tasarısı sunuyor... Özetle, öğle uykusu uğruna mücadele ederken bile, aynı şekilde sizin işvereni-
niz olmayı sürdürüyor. Aman dikkat, yasadışı bir
öğle uykusunun zorunlu bir öğle uykusundan çok
daha çekici olduğunu aklınızdan çıkarmayın... Bir
yasağın çekiciliği vardır onda. Kentleşme ve onun
ortaya çıkardığı yeni coğrafya çoğunlukla öğle uy-
kusunu olanaksız kılar. Bununla birlikte, Asteriks'in
köyü gibi bazı direnişçi küçük bölgeler çağdaş-
dünya ve bu dünyanın getirisi yeni engeller tarafın-
dan kuşatılmış durumda olsalar da teslim olmuyor-
lar. Sözgelimi, İspanya'da ve İtalya'da, "öğle uyku-
su zamanı gerçek" anlamda kültürel bir bahis, her
ne kadar bu zaman başka bir şeye ayrılrsa da. Çin'de,
Bruno Comby'ye göre, "öğle uykusuna *xiu-xi* deni-
yor ve 1949 Anayasası'nın 49. maddesinde açıkça
öğle uykusu hakkında söz ediliyor" Francis Mizio
"Öğle Uykusu Sanatı" üstüne araştırmasında
(*Libération*, yaz 1997) Fransa'nın bu konuda geride
kaldığını -Korsika'ya karşın, öğle uykusunun ek-
sikliği büyük ölçüde hissedilir Fransa'da...-, buna
karşın dünyada internet üstündeki ilk sanal öğle
uykusu olanağını bir Fransız şirketi olan CAE
Communication'un sağladığını söylüyor (sanal öğle
uykusu: www.cae.fr/espfun/sieste/sieste.htm): yu-
muşak ya da rahatlatıcı sesler eşliğinde ve bilgisa-
yar karşısında kestirmeye yönelik manzara resim-
leri. Kuzey Avrupa öğle uykusu çekmek için sakla-
nırken, Latin Amerika ondan haz almaya bakar,
daha küçük ölçüde de olsa Afrika ve Asya da aynı
şekilde. Büyük kentlerin karışıklığı, uluslararası
saatlerin kabul edilmesi, iklimlendiricilerin yaygın-
laşması, iş ve para ideolojisinin üstünlüğü öğle uy-
kusunu eskiye, kırsal kesime ait, geleneksel, verim-
siz uygulamaların arasına iter. Böyle bir bağlamda

öğle uykusunu savunmak bu alanda siyaseten doğruya karşı çıkmak anlamına gelir. Ama gitgide daha çok kentli zamandan yararlanamamaktan (“Kafamı kaşıyacak vaktim yok!”), zamanın aşırı tüketiminden endişe duymakta ve zamanı ölçülü harcamak, yavaşlamak istemektedir. 1977’de, New Yorklu Doktor Stephan Rechtschaffen “zaman hastası” kişileri ağırlayan ve onlara zamandan tat almayı öğretene ya da yeniden öğretene *Omega* Enstitüsü’nü açar. 1990’da, Avusturya’daki Klagenfurt Üniversitesi’nde felsefe öğretmeni olan Peter Heintel yavaşlık yandaşlarını bir araya getiren *Tempus* Derneği’ni yaratır. Örneğin Berlin’de olduğu gibi *slow-food* lokantaları hazır yemeğe yeğ tutulur. Metro koridorlarında koşar adım ilerlemeye, yürüyen kaldırımında ya da yürüyen merdiven üstünde hareketsiz durmayla, gezmeye çıkmış gibi yürümeyle, gereksiz yere verilen molalarla, düşsel durmayla, soluklanmayla, duraklamayla karşılık verilebilir. Her-yerde-koşuşturmaca karşısında –özel ulaktan hızlı pizza ya kadar– oyalanmak, “sabırdan keyif almak”, her anın zamana yazılmış bir şiir gibi, bir yaşam övgüsü gibi tadını çıkarmak, istenilen bir şey olmasının yanı sıra olanaklıdır da. Bu yeni zaman anlayışı, her dakikayla sürdürülen bu işbirliği, bu yaşanan zamansallaştırma, tarihçi Jean Chesneaux’nun deyişiyle “zamanı doldurma” isteği bizim uzam algımızı ve uzamı kullanma tarzımızı da değiştirir. Jean Piaget’nin araştırmalarından beri, duyuşal-devimsel etkinliklerimizin uzamsallaştırılması ve daha genel olarak zamanlarımızın uzamlaştırılması süreçleri gayet iyi biliniyor, ama bunların tersi açıkça görüldüğü üzere daha az incelenmiş durumda. İçinde yaşadığımız uzamların zamansallaştırılması konusunda ne söylenebilir? Ritimlerimizin çeşitliliği uzam

içindeki yaşama tarzlarımızı nasıl etkiler? Sözün gelişi mimarla kentsel tasarım uzmanı, tasarılarında bu zamansallıkları göz önünde bulunduruyorlar mı? Uzamsal düzenleme, onu araç haline getirmeden kullanan zamansallıklara nasıl uyum sağlıyor? İtalya'daki "kent üretimi" profesyonelleri, bu sorulara yanıt vermeye çabılıyor ve bazı alanlarda deneyler yapıyorlar. "Kronotopi"¹ Bachelard'ın ritim-çözümlemesinin ve yerbetim-çözümlemesinin yol açtığı bir kavram olabilir ya da sadece kentin –her bir yapının kendi tarzı, estetiği, eskimesi vb. olmak kaydıyla– bir yapılar bütünü, bir *no man's land* olarak değil de, aynı zamanda Paul Virilio'nun söylediği gibi *no man's time*'ıyla birlikte farklı zamansallıkların birbirine karıştığı alan olarak anlaşılmasıdır. Kronotopik çözümlemenin başlıca kuramcılarından biri olan ve *Urbanistica Quaderni*'nin bu konu üstüne özel sayısını yöneten Sandra Bonfiglioli bir yere özgü zamansallık duygusunu su üstüne çıkarmaya; bir alanı farklılaştırmak, bir sokağın yönünü değiştirmek, bir meydan yaratmak vb. için "kullanım takvimi"ne sırtını dayamaya çalışır. Birçok İtalyan kentinde, belediyenin kent yönetimiyle ilişki içinde, yeni kent tasarılarına katkıda bulunan bir Zaman Dairesi bulunur. Düzenli olarak kentle yakın ilişki içinde bulunan insan toplulukları birbirlerine benzemezler ve zamanlarını aynı şekilde kullanmazlar, bu yüzden tatmin olmaları isteniyorsa onları daha yakından tanımak gerekir. Guido Martinotti dört türe ayırır bu toplulukları, bunlara daha başkaları da eklenebilir: kentte oturanlar, gündelik göçmenler, tüketiciler ve *metropolitan businessmen*. Bunlardan her biri, kendi ritim-

¹ Kentteki zamanların incelenmesi. (Ç.N.)

lerine göre, kente bir şeyler aramaya gelir. “Kent” onun çeşitli beklenti ve isteklerine yanıt vermek durumundadır. Bir kentin zamansal özelliklerinin iyi bilinmesi, herkesin zamanını, yaşını, cinselliğini, kamuya açık alanları vb. nasıl kullandığını göz önünde bulundurarak, daha iyi bir oturulabilirliğin oluşmasına yardımcı olur. Bolzano’da, Roma’da, Milano’da, yönetimler yalnızca çalışma saatlerini uyumlu hale getirmek ve kullanıcıların isteklerine karşılık verebilmek için değil, aynı zamanda kent sakinlerine daha yakın olmak amacıyla gerektiğinde taşınmak için kendilerini birbirlerine göre ayarladılar. Sakinlerinin terk ettiği tarihsel kentin merkezindeki bir kamu hizmeti bölümü, insanların arabalarına binip yolları tıkamasına ve çevre kirliliği oranını fazlaştırmamasına neden olur. Söz konusu hizmet bölümünün, ulaşımı daha kolay bir yere taşınması akıllıca bir çözüm gibi görünmektedir. Susanna Menichini Roma’daki birçok bölge için bir zamansallıklar şeması çıkarmıştır. Her uzam günün ve gecenin her saatinde, (turizm, üniversite dönemi gibi kimi etkenlere göre) mevsimden mevsime değişen; kentlilerin devingenliğinde “yoğun bir zaman”a sahip “yoğun bir yer”in taşınması, yeni bir insan topluluğunu bölgeye sürükleyecek yeni bir apartmanın yapılması ya da akışın ritmini değiştirecek bir toplu taşıma hattının açılışı sonucunda farklılaşan özelliklerini açığa vurur. Kent asla hareketsiz değildir. Tarihi mimarisine yansır, ama bu “uzun süreç” hepsi kentte oturmayan binlerce –belki de milyonlarca– sakinin birbirine karşıt binlerce –belki de milyonlarca– zamansallığıyla iç içe geçer. Dolayısıyla kentteki güzergâhlar gündüz ve gecenin belirli saatlerine denk gelir, kent tasarımcısı bunu bilmezden gelemez. Bu nedenle o uzamları ve

yerleri özel bir biçimde düzenleyebilmek için onlara yaklaşımını zamansallaştıracaktır belki de. Ritimleri göz önüne alınmayan uzam yoktur – ve bu ritimler gün içinde her vakit farklıdır; bir alanın özel zamansallıkları bilinmeden kentsel bir tasarı yapılamaz. Mimarlara gelince, onların birçoğu, hâlâ apartman dairesini saçma ve kısıtlı biçimde gündüz tarafı ve gece tarafı olarak bölmekte ısrar etmektedir! Acaba bir gün Perec’in *Espèces d’espaces*’ında (“Uzam Türleri”) haftanın her günü için bir oda, pazartesi odası, salı odası vb. düşlediği gibi, yeni bir oda, öğle uykusu odası yaratacaklar mı? Fabrikalarda ve iş merkezlerinde kafeteryaların yanına *sies-tarya*’lar koyacaklar mı? Kalp atışlarını dinleyerek, titreşimlerinden, gerilimlerinden, ayrıca özdeksiz ama yapıcı gereçlerden yararlanarak evler çizebilecekler mi? Bir ev de dinlenir, uyur, uyanır. Evimin gözlerini açmasını, cephesini şişirmesini, bizim kollarımızı gerdiğimiz gibi duvarlarını ayırmasını, ardından da hoşnut halde parselin üstünde tortop olmasını pek severim. Öğle uykusu uyuyan bir ev soluması düzenli, erinci bulaşıcı bir evdir. Etrafında kamyonlar patırdarken, arabalar korna çalarken, uçaklar homurdanırken, insanlar durmadan gelip geçerken, o uyuklayabilir. İşte öğle uykusuna o mutlu gevşeklik havasını kazandıran şey de çevredeki gürültü patırtıyla ev halkının sakinliği arasındaki karşıtlıktır.

Evin, kentin dışında “Zaman Bankaları” açılır ve kâr ortakları pazarda mal değiş tokuş edercesine zaman alışverişi –kendi zamanlarının ve kendi yetkilerinin alışverişini– yaparlar. Ben senin evine, akşam boyunca çocuğuna bakmaya geliyorum, sen de buna karşılık bana İngilizce öğretmeye geliyorsun. Zamansal her etkinlik gizil olarak değiş tokuş

edilebilir: Böylesi bir değiş tokuşu gerçekleştirebilmek üzere, bir “borsa” iş görür. İşlemler aynı zamanda internet üstünden yapılır. Herkes kendi çıkarını bulur orada ve zamanın bu ticaret-dışı kullanımını toplumsal saat –dayatılan zamanın kullanımı– karşısında bir özerkleşme süreci ve egemen ekonomik sisteme alçakgönüllü bir itiraz oluşturacak şekilde, zaman/para çiftinden özgürleşme hareketi başlatır. İnsanın her zaman yapacak bir şeyi, girişecek bir işi vardır, ama sürekli olarak ücretli bir işte çalışmaz. Bundan yirmi yıl önce André Gorz’un ile ri sürdüğü bu formül ancak şimdilerde ele alınmaktadır –ne var ki bu anlaşıldığı ve kabul gördüğü anlamına gelmez, neredel!– ve “seçilmiş zaman devrimi”ne “insanın kendisine ait bir zamanın fethi”ni ekleyebiliriz.

Peki ya öğle uykusu ne olacak? Onu unuttum gitti mi? Hayır, o hâlâ birçok kanıttan biri olarak, zamansallıklarımızı –biyolojik saat, kişisel tarih, dine ve topluluğa ilişkin zamanlar vb.– toplumsal zamansallıklara uydurabileceğimizin kanıtı olarak orada duruyor işte. Kimsenin aynı ritim bilgisine sahip olmaması olgusu güçlendirilmesi, geliştirilmesi gereken kültürel bir zenginliktir. Bunun tersine, uzun zaman boyunca, etkili ve akılcı bir toplumun düzensizliğe, disiplinsizliğe hoşgörü göstermeyeceği düşünülmüştür. Sürekli (!) bir dengenin düşü kurulmuş, çatışmadan, gerilimden, işlevsel bozukluktan, kısacası dengesizlikten korkulmuştur. Toplumlarımızın karmaşıklığı dengenin bir ayrıklık olduğunu ve bizlerin kırılmayı, değişimi, “bunalım”ı başlıca yenilik ve tazelenme anları olarak düşünmemiz gerektiğini göstermektedir. Zamanların çeşitliliği de bu konunun bir parçasıdır. Herkesin koro halinde solumasını, aynı saatler için-

de çalışmasını, eşzamanlı biçimde yaşamasını sağlamaya çalışan bir toplum yıkıma yazgılı totaliter bir toplumdur. Bazı ütopyaların başarısızlıklarının nedenlerinden biri tutumların çeşitliliğini kabul edememelerinde, bunun sonucu olarak da olası ve tasarlanabilecek tüm zamansal birleşimleri destekleyememelerinde yatar. Buna karşın, ütopyik önermelerin çoğu, ütopyalıların kendi kendilerini eğitip geliştirmelerine ve ayrıca “doğru dürüst” uyuyabilmelerine, dinlenmelerine olanak sağlamak üzere (eğitim ütopyalarının çoğunda en önemli değerdir), toplumsal açıdan zorunlu çalışma zamanını azaltır. Ütopyacıların büyük bölümü tembelliği ve aylaklığı eleştiren ahlakçılardan oluşur, aynı şekilde cinsellik konusunda da katı bir ilkecilik sergilerler. Charles Fourier ve birkaç Saint-Simoncu bu tür bir katılıktan uzaklaşmaya cesaret etmiş ve gerçek bağımsızlığın karanlık İyi’yle Kötü diyalektikten kurtulmada yattığını söylemişlerdir. Bu Nietzsche’deki gibi İyi’yle Kötü’nün ötesi değildir, başka bir yerdir, bu yüzden bir ütopyaya, orada olmayan o yere, olmayan o yere, bir gelecek olmayan ama bir şimdi, bir armağan olarak şimdi olan o yere sığınılır. Thomas More *Ütopya* (1516) adası sakinleri için, toplumsal açıdan yararlı çalışma süresini günde altı saat olarak tahmin ederken, Campanella *Güneş Ülkesi*’nde (1623) buna dört saat derken, Avaitler beş saat (*Histoire de l’Île de Calejava*, “Caléjava Adası Tarihi”, Claude Gilbert, 1700), Severamblar sekiz saat (*Histoire der Sévérambes*, “Severambların Tarihi”, Denis Vairasse d’Alais’ye mal edilir, 1677) çalışır; Restif de la Bretonne’un, Jean-Baptiste Say ya da Cabet’nin düşledikleri ülkenin sakinleri de ekmeceklerini alınlarının teriyle kazanırlar gerçekten!

Charles Fourier’nin kuramlaştırdığı tutkulu çe-

kime saygı gösterilmesi ve onun gerçeğe dönüştürülmesi, bireyi ahlakın çoğu ikiyüzlü olan engellerinden kurtarır, tutkularını arzu ve dileklerine göre doyasıya yaşamaya yüreklendirir. Böylesi bir durumda “çalışma” bizim toplumumuzdaki aynısı değildir artık. Söz konusu olan çalışmadansa, mizaca göre ve haz için, emekçiler ortaklığının içinde barındırdığı çeşitli etkinliklere katılmaktır. Bu tür bir çerçevede tüm görevleri, en verimsiz görevleri bile, bir defalığına da olsa, yerine getirecek kimse bulunur. Öğle uykusu ayıplanacak bir şey değilmiş sanırsınız...

V

Direnifçi Ögle Uykusu

Direnmek için ögle uykusu uyumak mı? Şaka yapıyorsunuz herhalde! Peki ama neye, kime direnmekten söz ediyorsunuz? “Küresel zaman”a, ekonominin her şeyin içine sızan ve hiç utanıp sıkılmadan kendisini bir gerçeklik, bir kesinlik, tartışılmaz bir şey olarak sunan küreselleşmesinin bu sonucuna karşı. Buna karşı, onca değerli bir şeyi, zamanı, daha doğrusu gündelik yaşamı kullanma hakkını elimizden alan şey –her şeyin hesaplandığı, nicelendirildiği, geri dönüştürüldüğü– ekonomik düzendir. Elbette, kendisi uygunken banka kapalı olduğu için öfkelenen hırçın bir kullanıcı olacaktır her zaman, ama bundan böyle otomatik gişeler günde yirmi dört saat açık! “Seçilmiş ögle uykusu” dairelerde ve işyerlerinde çalışma saatlerinin bütünüyle yeniden düzenlenmesine yol açar. Şu saatten bu saate kepenklerin kapatılması değildir söz konusu olan, kimseye zarar vermeden herkesin bireysel tutumlarının çeşitliliğini hesaba katarak, Pierre Sansot’nun tatmin edici “dalgalı zaman” olarak adlandırdığı şeyi kolaylaştırmaktır amaç. “Dalgalı zaman”ı bu şekilde göz önünde bulundurmayı reddetmek demek, “itiraf edilemez” uygulamaları

görmezden gelmek demektir: Örneğin, kapıya “Hemen döneceğim” diye bir yazı asıyorum ve işimin başına geçmekte gecikiyorum; gişeyi keyfi olarak “bir süreliğine” kilitliyorum; bedensel olarak orada dururken (ve yorgunluktan bitmişken) ayakta uyuyorum ve aslında aklım başka bir yerde. Dos Passos, *Manhattan Transfer*’de, kentsel zamansallıkların eşzamanlılığını ve herkesin kendisini ona göre nasıl konumlandığını çok iyi gösterir. Bir yaya her zaman kalabalıktan farklı zamanlarda yürüyebilir; bir aylak da kent manzarasının en ufak parçasını kaçırmadan, aceleyle bir buluşmaya yetişmeye ve en doğru yolu bulmaya çalışan bir adam görünümü verebilir kendisine. Sonuçta, her şeyin otomatik olarak işlediği büyük kent aykırılıklara pekâlâ uyum sağlar. Pierre Sansot, gezinen kişiden söz ederken, hoşgörölü biçimde, hatta bir yakınlık duygusuyla, başıboş dolaşmanın devingenliğine gerçeküstücülerin ünlü “nesnel rastlantı”sının havasını kazandıran zikzaklı yürüyüşler, duraksamalar, sapmalar ve başka yön değişiklikleri gözlemler. André Breton’un ölüm ilanında şu parola dile getirilir: “Zamanın altınını arıyorum.” Alçakgönüllüce ona sevinçle sahip çıkmayı öğrenmekle başlayalım işe, sonra da “yeniden fethedilen zaman”ın gizlerine dalarız.

Dünya çapında “geleneklerin kentselleştirilmesi” karmaşık bir süreçtir: Aslında, bir yandan, uygulamaları yaygınlaştırıp genelleştirirken –bu bir tekbiçimleştirme eğilimi olarak tanımlanır–, öte yandan, çelişkili biçimde, karmakarışık bir kültür yaratan karışımlar, melezlikler, retler ve karşıtlıklar, eşine rastlanmayan birleşimler üretir. Daha yakından bakıldığında, bu çelişki bir rekabetten çok bir bütünleyiciliği yansıtır. Ama burada ögle uyku-

sunun yerini göstermeden önce, birkaç noktayı açıklamam gerektiğini düşünüyorum. Neden “kapitalizmin küreselleşmesi” ya da “yaygınlaşan sanal kültür” değil de “geleneklerin kentselleştirilmesi”? Kuşkusuz her şeye karşın “pazarların küreselleşmesi”nden ve “sanal kültür”den etkilenen, ama onları ille de işleyiş mantığını ve karar alma mekanizmasını anlamadıkları tek bir sisteme yerleştirmeyen toplumlar arasındaki olağanüstü farkı göz önünde bulundurmak için kullanıyorum bu kalıbı. Daha inandırıcı bir deyiş bulamadığımdan, “geleneklerin kentselleşmesi” kavramını yeğliyorum, çünkü sınırları ve içerikleri değişken bir “genelleşen kentlilik” erekliliği dışında, tek bir erekliliği tanımlamadan, uygarlığa ilişkin şu an gündemde olan bir hareketi ifade ediyor. Kuşkusuz, gözlemci her yerde kullanılan, demek ki hiçbir yere ait olmayan bir mimarının, büyük ticari süpermarketlerin ya da eski kentlerin sınırındaki mağazaların her yerde aynı olan yapılarının, demiryolu kavşaklarıyla iç içe geçen otoyol kavşaklarının, az ya da çok aşırı karayolu ağları çizmekle yetinen kent planlarının, kısacası görünüşte birbirine benzeyen, ama farklı kültürlere sahip halklar tarafından çeşitli şekillerde görülen ve yorumlanan “göstergeler”in hızla yaygınlaştığını saptayabilir. Kuşkusuz, gözlemci “dünyanın küreselleşmesi”nden, yaşama ve varoluş tarzlarının, kısa ya da uzun vadede kökten bağdaşılaşmasından endişe duyabilir. Kuşkusuz, internete bağlanan gözlemci “bilgi-işlem kültürü”nün “alfabetik kültür”le ve “popüler kültür”le yarış halinde olduğunu görmezden gelemez. Söz konusu olan sadece daha gelişmiş ve daha başarılı bir araç değil, yeni düşünsel bir uzam-zamandır, yeni zihinsel reflekslerdir, dünya içinde yeni varo-

luş tarzlarıdır, sonuçta yeni bir “dünya”dır. Kuşkusuz, televizyon izleyen gözlemci televizyonun ve videonun hem izleyicinin bakışı, hem de görüş açısı üstündeki etkilerini –ve zararlarını–; televizyon tüm dünyayı herkesin gündelik yaşamına sokuyorsa, bunu Öteki olmadan yaptığını bilmezden gelemez. Televizyon bir yer-olmayandır. Gerçek anlamda bilgi vermez, yetiştirmez, aktarmaz, iletmez, aralarda bağlantı kurmadan, derlemeden, çözmeden gösterir. Üstüne üstlük toplumsal ilişkilere, düşselliğe ve çevredeki doğaya değgin belli bir kentli bakış açısını yaygınlaştırır. Bunun yanı sıra, iletişim teknolojileri zamanını iyi kullananı hoşnut kılarlar. Aslında, yalnızca iki makine alırsak, tele-sekreter ve manyetoskop aktarılan mesajı ya da bilgiyi belleğe alır ve dolayısıyla, zaman içinde erteler. Telefon mesajlarını dinlemek, kaydettiğim film ya da röportajı izlemek için en uygun zamanı seçerim. Öğle uykusu uyurken, ikisini de fişe takıp sakın sakın uyurum...

Bu gözlemleri görmezden gelmek ya da küçümsemek tehlikeli –ve safça– bir davranış olur. Peki ama sonrası? Ne olacak o zaman? Dünya üstündeki tüm toplumlar ortak bir destana sürüklenir: kentselleşme. Kentselleşme (ayrımcılığın te:si olan) “kabul”ü kolaylaştırdığı gibi, dışlama yöntemlerini de güçlendirir; gerçekte, en azından şimdilik, bunlardan herhangi birinin ötekine baskın olmasına, herhangi birinin kalıcı olmasına, herhangi birinin kural haline gelmesine izin vermeksizin hem kabulü, hem de dışlamayı üretir. İkilem hâlâ ve her zaman “uygarlık”la “barbarlık” arasında yatmaktadır. Televizyonun barbarlığı, güvenli “özel” kentlerdeki barbarlık, e-posta yoluyla dışlamanın barbarlığı; kentli, disiplinli, kentselleştirilmiş, demokratikleş-

tirilmiş, huzura kavuşturulmuş bir uygarlığa karşı nefretin birleştirici bir rol oynadığı, bölümlere ayrılmış bir dünyanın barbarlığı... Çıkış yolu doğru dürüst görünmüyor hâlâ! Ben kabul'ü, çeşitliliği, yaşamdan zevk almayı, buluşmaların zenginliğini; tamamlanmamış, geçici, üstünkörü, değişken, tehlikeli, kusurlu olanın mutluluğunu yeğliyorum... Gelecek kusurlu olmalı, nasıl ki şimdi, bizim şimdiniz çoğunlukla, üstelik her zaman basit de olmayan birtakım koşullara bağlıysa... Tahmin edeceğiniz üzere, böylesi bir perspektifte, “zamanın kullanımı” büyük önem taşır, son derece belirleyicidir. İşte bu yüzden öğle uykusu bir direniş hareketi, bir tavır, bir politikadır. Edward T. Hall yoğun bir denemesinde, *The Dance of Life*'ında (“Yaşamın Dansı”), birçok örneği ele alarak (Hopi, Navaho, Nuer, Kiche, Japon, Amerikalı, Avrupalı vb.), bir “halk”ın, bir “budun”un, bir “toplum”un kültürünün oluşumunda zamanın ne ölçüde rol oynadığını gösterir. Hall'un gözünde, zaman her şeyden önce durmaksızın yenilenen bir deneyimdir ve deneyim de her zaman özeldir, biriciktir, çoğaltılamaz. Bu nedenle kimisi diğerinden daha zengin olan zamansal durumların çeşitliliğini betimler ve bir tür ritim tipolojisi çıkarmaya çabalar. Zamanı insanbilimsel açıdan geniş çaplı inceledikten sonra ulaştığı sonuç denemenin başlığına çok uygun düşmektedir, bir danstır bu, demek ki harekettir. Dans, bale, koreografi bedeni harekete geçirir, bir uzamı –hareket halindeki bedenin biçimlendirdiği uzamı– sınırlandırır, ritimleri devam ettirir, çabayı sergiler, dinlenmeye çağrıda bulunur, kasları gerip gevşetir, bir disiplin dayatır amadisiplinsizliği, özgür figürleri, jimnastik marifetlerini, doğaçlama eğilip bükülmeleri, kurgusal kaçamakları da davet eder.. Öğle uy-

kusu bir adımdır, bu danstaki küçücük bir adımdır, bütünü –saatinki gibi– sürekli bir mekanik devrim, bir yineleme, bir alışkanlık içine hapsetmeden ona ritim kazandıran bir yarım adımdır. Yaşamın dansını etmek, onun ritimlerini anlamak, nörobiyolojik “saatleri”ne alışmak, kişiliğimize en çok uyan “adım”ları yaratmak, içimizde çalan müziği canlandırmak demektir. Günün ikiye –gündüzle gece–, ardından içerikleri bize zorla kabul ettirilen “süreç”lere bölünmesi zamansallıklarımıza egemen olmamıza engel olur yalnızca. Öğle uykusu sorununu irdelemek, insanın çalışma zamanı üstüne kendi kendisini sorgulaması anlamına gelir.

Geçtiğimiz yüzyılın sonunda, Marx’ın damadı Paul Lafargue 1848 devrimcilerinin zar zor elde ettikleri “Çalışma Hakkı”nı *Tembellik Hakkı*’yla boşa çıkartmaya niyetlenir. Lafargue Londra’da, kayınpederinin kütüphanesinde Louis-Mathurin Moreau-Christophe’un (1800-1881), 1849’da Guillaumin & Cie’den yayımlanan, *Du droit à l’oisiveté et de l’organisation du travail servile dans les républiques grecques et romaines* (“Yunan ve Roma Cumhuriyetlerinde Kölelerin Çalışma Düzeni ve Aylaklık Hakkı Üstüne”) adlı kitabını okur. Kitabı bir çırpıda bitirir; *Tembellik Hakkı*’nı yazarken de onu anımsayacaktır. Bu yergi yazısı önce 1880’de haftalık *L’Égalité* dergisinde, ardından da kitapçık olarak yayımlanacak ve eşsiz bir başarı kazanacaktır. Lafargue çalışmayı saltık kötülük olarak değerlendirir ve tembelliğe övgüler düzer, kitabın başına alıntıladığı Lessing’in sözünü kanıt olarak alır: “Tembellik edelim sevmekten ve içmekten başka, tembellik etmekten başka her şeyde!” Bu özgürlükçü tutum almış sekizlilerin “engelle karşılaşmadan keyif almak” gibi kimi isteklerinde yankı bulacaktır. La-

fargue'nün çağrısından bir yüzyıldan daha uzun bir zaman sonra, Bruno Comby gözlerim kapalı benimsemişim “öğle uykusu hakkı”nı göklere çıkarır... Onun kitabının sonundaki “Öğle Uykusu Yasası”nın altına imzamı atarım. Yasa öğle uykusunu (engellenmemesi gereken ve herkesin dilediğinde, istediği yerde yapabileceği, kaçınılmaz, saygıdeğer ve kutsal etkinlik) meşru kılan beş madde içerir. Ben de tıpkı onun gibi, ama sözlerini işletmelerde çalışanlardan başka halklara doğru da genişleterek, insanın kendi ritimleriyle, insanın kendi zamansallıklarıyla barışması için mücadele ediyorum. “Özgürlük” sözcüğü ancak herkesin kendi zamanını denetim altına alabilmesiyle bir anlam taşır. Zamanın özgürce düzenlenmesi özerkliğin güvencesidir. Zamanın bu biçimde bireyselleştirilmesi vatana millete hayrı olmayan bir iş yapmak, toplum içindeki yaşamın kesin olarak ilan ettiği “kurallar”ı uymayı reddetmek, ötekine aldırmamak demek değildir; tersine, ötekilerle “birlikte” ve ötekilerin “arasında”, dünyadaki varlığın: güvence altına almak üzere, kendi zamanının içinde olmak istencine bağlıdır. Yararlanılabilirlik, dinleme, dikkat kendiliğinden gelişen ve düzenli tutumlar değildir; arada sırada yerlerini molalara, aralara, sessizliklere bıraktıkları ölçüde yoğunlaşırlar. Nasıl ki uykumuzun bir sürü evresi vardır, etkinliğimiz de çevrimseldir. Bunun bilincinde olmak iyidir, belirtilerini değerli kılmak için yapılması gerekenleri yapmaksa bir “çalışma”dır, insanın başkasıyla ilişki kurabilmek amacıyla kendi kendine, kendi üstünde giriştiği çalışmadır.

Öğle uykucuları, şöyle güzel bir öğle uykusu çekin!

Konu Kapanmasın Diye

G.P.¹ tarzında

İran-Afganistan sınırında, Meşhed-Herat yolu üstünde, gezilerine devam edebilmek için Afgan gümrük memurlarının öğle uykularından uyanmasını bekleyen, kuyruk olmuş otobüsler, arabalar, taksiler, atlar, gezginler anımsıyorum.

Şam'da, Emeviye Camisi'nde aşırı sıcaktan korunarak dalıp, Allah'ın himayesinde öğle uykusu uyuyan Müslümanlar anımsıyorum.

Kızım Aurélie öyküler ve imgelerle bezeli öğle uykusuna dalsın diye ona kitap okumaktan aldığım handiyse açgözlü hazzı anımsıyorum. Birkaç ay boyunca seçilmiş kitapları okuduktan sonra (Ah ah! *Arkadaşım Canavar*), alıştığımı düşünüyordum ama buna karşın ne yapsam kendi gözlerimin de kapanmasına engel olamıyordum, daracık yatağa uzanıyordum ve birlikte huzur içinde uyuyorduk. Geçmişte kaldı o zamanlar...

İlk öğle uykumu kesinlikle anımsamıyorum.

¹ Fransız yazar George Perec. (Y.N.)

Yeu Adası'nda, Porteaux kumsalında, bir yandan denizin ritimli şarkısıyla, bir yandan da çocuk cıvıltılarıyla, beşikte gibi sallanarak ve tuhaf tuhaf kumdan kaleler yaparak, doğrudan kumun üstünde uyuduğum öğle uykularını anımsıyorum...

C.'yle yeşile çalan bir mavilikteki denizin karşısında, Bretagne yazının mavi ve parıltılı göğünün altında, mavi, lastik bir döşegin üstünde, seviştikten sonra, sarmaş dolaş uykuya daldığımızı anımsıyorum. Düşündükçe, hâlâ ağzımın suyu akıyor.

Douala'yla Yaoundé arasında, tıklım tıkış bir minibüste, durmaksızın konuşan cüsseli iki hanımın arasında sıkışmış halde -kıstırılmış desem daha doğru olacak, tıpkı çelik bir mengenenin bükülmez çeneleri arasındaki zayıf bir tahta parçası gibi- uyuduğum rahatsız bir öğle uykusunu anımsıyorum.

Türkiye'nin doğusunda, Van Gölü'nün yakınlarında, hafif bir depremle kesilen bir öğle uykusu anımsıyorum.

Yemen'de, Muha yakınlarında, bir açık hava "otel"inde, sivrisinekler tarafından delik deşik edilmiş, yoğun ve ağır sıcaktan kırırdıyamaz halde, gözümü kırpamadığım, olanaksız bir öğle uykusu anımsıyorum...

Manosque'un batısında, ıssız bir tepede, çiçek açmış lavanta çiçeğinin mis kokusu her yere sinmişken, bir havuzun kenarında, hazırola geçmiş çamların himayesinde, iki kişilik, kösnül bir öğle uykusu anımsıyorum. "İnsan daha ne ister ki?" diye düşünmüştüm o zaman. Öğleden sonranın

başlangıcında paylaşılan aşkın, gece cinselliğinin asla yarışamayacağı nitelikleri vardır: hazzın karşındakinin gözlerine kazandırdığı ışık...

Boşalma sonrası, hiç acele etmeden, Delvaux tarzı yaratıklarla dolu bir uykuya sürüklendiğim, yalnız, kösnül bir öğle uykusu anımsıyorum.

Üç ya da dört kişilik kösnül bir öğle uykusu anımsamıyor muyum? Bu konuda belleğimde bir boşluk mu var? Peki ama insan onca kalabalıkta uyuyabilir mi?

Kulağı sağır eden bir telefon sesiyle bölünen bir öğle uykusu anımsıyorum. Aranana numara benimki değildi! Öğle uykusu düzenini mahveden kahrolasıcalar!

Albany'de, hafif ve hızlı bir yemekten sonra uyuduğum, çok düzenli öğle uykuları anımsıyorum; gün sonu söyleşisinden önce, mutlu bir şekilde, üniversitenin benim için bir oda ayırttığı orta halli motelin havuzunun kenarındaki bir şezlonga atıyordum kendimi. Orada, uykuyla uyanıklık arasında, düşüncelere dalıyor ve gelecekteki derslerimi hazırlıyordum. Öğle uykusunun düşünceleri sınıflandırmayı kolaylaştırma, kafayı boşaltma ve zihnimizi dinlendirme gibi önemli özellikleri vardır.

Güreşçinin güreşten sonraki hali gibi, ter içinde olan uykucunun kendi kendini tuşa getirdiği sıcak bir öğle uykusu anımsıyorum.

Öğle uykusunun pek sevilmediği bir yazlık ev anımsıyorum; bahçenin bir köşesine, fıstık çamla-

rının gölgesine sığınmam gerekiyordu orada. Katı bir disipline sahip, dar kafalı evler vardır.

Dünya turu yapıp arkadaşlarımı ziyaret ettiğim ve pek hoş biçimde uyandırıldığım bir öğle uykusu anımsıyorum. Sanki telepatiydi.

Bir kasımpatı öğle uykusu anımsıyorum, öl-müşlerimin anısına saygı göstermenin bir bahane-siydi.

Ne ayrılabilceğim, ne de ayrılmak istediğim iyi dostlarla dolu bir sofraya yüzünden kaçırdığım bir öğle uykusu anımsıyorum.

Canımın istediğince havada süzöldüğüm, bilin-meyen bölgeleri ziyaret ettiğim, cool bir ırmağın mendereslerini işaretlediğim, arzulanan uyku ülke-sinin haritasını çıkardığım göksel bir öğle uykusu anımsıyorum.

Haklarında söyleyebileceğim hiçbir şey olma-yan bir sürü öğle uykusu anımsıyorum.

Uyandığımda ağzımın çiriş çanağına döndüğü, ağır mı ağır bir öğle uykusu anımsıyorum...

Kendime bir kez öğle uykusu yasağı getirdiği-mi anımsıyorum, kolokyum benim bu müdahalem-den sonra devam etmişti!

Bin bir türlü nedensiz mutlulukla dolu, sevinç-li bir öğle uykusu anımsıyorum. Uyandığımda, ço-cukça kahkahalar yükselmişti...

Ender rastlanan bir odaklanma, bununla birlik-

te gevşemeyle geçen birkaç saniyelik, kısa bir öğle uykusu anımsıyorum.

Bana yoğun ve koruyucu geceye kadar eşlik eden upuzun bir öğle uykusu anımsıyorum. Gecenin içine giren o gün, bana denize karışan yağmur anımsattı.

Şekerli, müzikli, kokulu, sınırsız, sevinçli öğle uykuları, ama aynı zamanda acılı, sessiz, yavan, sınırlı, kapalı ya da huzursuz, gürültülü, özençli, ten rengi, ahşap rengi, taş rengi, deniz rengi öğle uykuları, temel, birincil, ilkel öğle uykuları, sonra uygarlaşmış, düzen kazandırılmış öğle uykuları, sefih, açık saçık ya da askıda kalmış, gök mavisi, tuhaf, keşişlerinkine benzer, esritici başka öğle uykuları, özetle alacalı bulacalı ve kimi zaman nedenlerinde olduğu kadar etkilerinde de birbirine karşıt öğle uykuları anımsıyorum. Öğle uykusu gerçeğini hiçbir zaman anlayamayacağız...

O kadar çok öğle uykusu anımsıyorum ki, kimi zaman uyuyabilmek için koyun sayan biri gibi, düşler ülkesine daha hızlı ve neşeyle gidebilmek amacıyla onları düşünmeye çalışırken yakalıyorum kendimi.

Okumalar

Zaman ve uyku üstüne zengin mi zengin bir yazın arasından, yalnızca metinde doğrudan anılan kitapları sayacağım. Böylece, bu kaynakçayla, metinde dipnotların bulunmamasını biraz olsun telafi etmeye çalışacağım.

ASCHER, F., *Métapolis ou l'avenir des villes*, Odile Jacob, 1995.

ASCHER, F., "Mais qu'est-ce qu'on va faire de tout ce temps?", 15 Haziran 1997 tarihli *Libération*.

ATTALI, J., *Histoire du temps*, Fayard, 1982.

BACHELARD, G., *L'Intuition de l'instant*, Stock, 1931.

BACHELARD, G., *La Dialectique de la durée*, Boivin, 1936, yeni baskı PUF, 1950.

BACHELARD, G., *Lautréamont*, José Corti, 1939.

BACHELARD, G., "La dialectique dynamique de la rêverie mallarméenne", *Le Point*, sayı: 40-44, Souillac, 1944, *Le Droit de rêver*'ye de alınmıştır, PUF, 1970.

BACHELARD, G., *La Poétique de la rêverie*, PUF, 1960.

BÉGUIN, A., *L'Âme romantique et le Rêve*, José Corti, 1939.

BONFIGLIOLI, S., *L'Architettura del tempo. La citta multimediale*, Liguori, Napoli, 1990.

BONNEFOY, Y. (yönetiminde), *Dictionnaire des mythologies*, Flammarion, 1981.

- BOUYER, L., *Introduction à la vie spirituelle. Précis de théologie ascétique et mystique*. Desclée & Cie, 1960.
- BRAUDEL, F., *Civilisation matérielle et Capitalisme*, I. cilt, Colin, 1967.
- BRENOT, Ph., *Éloge de la masturbation*, Zumla, 1997.
- CACÉRÈS, B., *Loisirs et Travail, du Moyen Âge à nos jours*, Seuil, 1973.
- CAILLOIS, R., *Les Démons de midi*, Fata Morgana, Montpellier, 1991.
- CHEBEL, M., *L'Imaginaire arabo-musulman*, PUF; 1993.
- CHESNEAUX, J., *Habiter le temps-présent, passé, avenir. Pour un dialogue politique*, Bayard, 1996.
- COMBY, B., *Éloge de la sieste*, Jacques Chirac'ın önsözüyle, F-X. de Guibert Yayınları, 1994.
- CORDELIER, J., "À la reconquête du temps perdu", *Le Point*, sayı: 1297, Temmuz 1997.
- Critique*, "Rêve, sommeil, fatigue", sayı: 603-604, Minuit, 1997.
- DELUMEAU, J., *La Civilisation de la Renaissance*, Arthaud, 1967.
- DUVEAU, G., *La Vie ouvrière sous le Second Empire*, Gallimard, 1946.
- GIONO, J., *Le Poids du ciel*, Gallimard, 1949.
- GLÜCK, D., *Dormir. Les 1001 rituels de sommeil*. Bonneton, 1997.
- GORZ, A., *Misères du présent, richesse du possible*, Galilée, 1997. *Yaşadığımız Sefalet, Kurtuluş Çareleri*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- GUYAU, J.-M., *La Genèse de l'idée du temps* (1890), yeni baskı, "Les Introuvables", L'Harmattan, Thierry Paquot'nun önsözüyle, 1998.
- HALL, E., T., *La Danse et la Vie. Temps culturel, temps vécu*, Fransızca çev., Seuil, 1984.
- HEIDEGGER, M., *Essais et Conférences*, Fransızca çev., Gallimard, 1962.

- HEIDEGGER, M., *Introduction à la métaphysique*, Fransızca çev., Gallimard, 1967.
- HEIDEGGER, M., *Langage de tradition et langue technique*, Fransızca çev., Lebeer-Hossmann, Brüksel, 1990.
- ILLICH, I., *Le Chômage créateur*, Fransızca çev., Seuil, 1977.
- ILLICH, I., *Dans le miroir du passé. Conférences et discours*, 1978-1990, Fransızca çev., Descartes & Cie, 1994.
- JÜNGER, E., *Le Traité du sablier*, Fransızca çev., Bourgois, 1970.
- JUNGSMANN, J. A., *La Liturgie de l'Église romaine*, Fransızca çev., Salvator, Mulhouse, 1957.
- LAFARGUE, P., *Le Droit à la paresse* (1880), Maurice Dommanget'nin giriş yazısıyla, Maspero, 1972. *Tembellik Hakkı*, çev. Vedat Günyol, Telos, 1996.
- LAİDİ, Z. (yönetiminde), *Le Temps mondial*, Complexe, 1997.
- LEFEBVRE, H., *Critique de la vie quotidienne*, I. cilt, Grasset, 1946, II. cilt, L'Arche, 1961 ve III. cilt, L'Arche, 1981.
- LEFEBVRE, H., *La Présence et l'Absence*, Casterman, 1980.
- LEFEBVRE, H., *Éléments de rythmanalyse*, René Lourau'nun önsözüyle, Syllepse, 1992.
- LE GOFF, J., "Au Moyen Âge: Temps de l'Église et temps du marchand" (Annales, 1960) ve "Le temps du travail dans la 'crise' du XIVe siècle: du temps médiaval au temps moderne" (Tommasocular Derneği'nde ders), metinler *Pour un autre Moyen Âge*'a da alınmıştır, Gallimard, 1977.
- LE GOFF, J., "Temps de travail, temps du loisir au Moyen Âge", *Temps Libre*'de, 1. sayı, 1980.
- LE GOFF, J., "Le christianisme et les rêves (IIe-VIIe siècle)" (1983 ve 1985), *L'Imaginaire médiéval*, Gallimard, 1985.
- LEPETIT, B. ve PUMAIN, D. (yönetiminde), *Temporalités urbaines*, Anthropos, 1993.

- MAGNIN, P., *Le Sommeil et le Rêve*, PUF, 1990.
- MIZIO, F., "L'art de la sieste", *Libération*, 28 Temmuz-5 Ağustos 1997.
- MOLES, A., *Micropsychologie et Vie quotidienne*, Denoël-Gonthier, 1976.
- MOLET, L., "L'année sacrale, la fête et les rythmes du temps", *Histoire des mœurs*'de, I. cilt, "Encyclopédie de la Pléiade", Jean Poirier yönetiminde, Gallimard, 1991.
- MORE, T., *L'Utopie*, André Prévost'un sunumu, çevirisi ve notlarıyla, Mame, 1978. *Ütopya*, çev.: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- MUMFORD, L., "Planning for the phases of life", *Town Planning Review*'da, XX. kitap, 1. sayı, 1949.
- PAQUOT, T., "La sieste cette inconnue", *Croissance des jeunes Nations*, 315. sayı, Nisan 1989.
- PAQUOT, T., *Vive la ville!*, Arléa-Corlet, 1994.
- PAQUOT, T., *L'Utopie, ou l'idéal piégé*, Hatier, 1996.
- QUEIROZ, O., "Horloges biologiques", *Courrier du CNRS*'te, Nisan 1978, s. 21-29, 1978.
- REINBERG, A. ve GHATA, J., *Les Rythmes biologiques*, PUF, 1978.
- REINBERG, A., "Rythmes scolaires et rythmes biologiques de l'enfant", *Universalis* 1997'de, s. 301-304.
- REINACH, S., *Cultes, Mythes et Religions*, "Bouquins" dizisi, Laffont, 1996.
- RYBCZYNSKI, W., *Histoire du week-end*, Fransızca çev., Li-ana Levi, 1992.
- Terrain, Carnets du patrimoine ethnologique*, 29. sayı, "Vivre le temps", Eylül 1997.
- SANSOT, P., "Temps libre, temps flottant", *Temps Libre*'de, 2. sayı, 1981.
- SCHIVELBUSCH, W., *Histoire des voyages en train*, Fransızca çev., Le Promeneur, 1990.

- STUDENY, C., *L'Invention de la vitesse. France, XVIIIe-XXe siècle*, Gallimard, 1995.
- SIMMEL, G., "Essai sur la sociologie des sens", *Sociologie et Épistémologie*'de, Julien Freund'un giriş yazısıyla, Fransızca çev., PUF, 1981.
- SIMMEL, G., "Les grandes villes et la vie de l'esprit", *Philosophie de la modernité*'de, J.-L. Vieillard-Baron'un çevirisi ve giriş yazısıyla, Payot, 1989.
- THOMPSON, E. P., "Temps, travail et capitalisme industriel", *Libre*'de, 5. sayı, Payot, 1979.
- Urbanistica Quaderni, "Il tempo e la città fra natura e storia. Atlante di progetti sui tempi della città", a cura di Sandra Bonfiglioli e Marco Mareggi, Piani, Roma, 1997.
- VALLET, O., "Le temps éprouvé", *Études* dergisi, Ocak 1993.
- VIRILIO, P., *La Vitesse de libération*, Galilée, 1995.
- VIRILIO, P., *Cybermonde, la politique du pire*, Philippe Petit'yle söyleşi, Textuel, 1996.

BİR SANATTIR ÖĞLE UYKUSU

“Öğle uykusu bir zorunluluktur. Sizden bir şeyi kibarca istemek yerine basbayağı dayatır kendini. Oradadır işte, çekici, işveli, yumuşacık, kısacası dayanılmaz. Sıcaklığıyla sarar sizi, okşar, sever. Onu körü körüne izlersiniz. Gözleriniz siz istemeseniz de kapanır, bedeniniz gitgide gevşer, biraz sonra belli belirsizce içi boşalır sanki, hafifler, görünmez gibi olur, yok gibi. İçiniz mutlulukla, bir mutluluk biçimiyle dolup taşar. Bırakırsınız kendinizi, koyuverirsiniz ve içten içe şaşırarak benliğinizi teslim edersiniz.”

Thierry Paquot'nun öğle uykusunu tarihsel, sosyolojik boyutlarıyla ve sanattaki yansımalarıyla ele aldığı *Bir Sanattır Öğle Uykusu* adlı zihin açıcı çalışması, hem ilgi hem de keyifle okuyacağınız bir eser. Öğle uykusu dediğimiz bu mola sayesinde dinlenip yenilenerek kendini baştan yaratmak isteyenler, bedensel ve düşünsel dengemizi mahveden saldırılara başkaldırmak isteyenler, çevresindeki her şey zincirinden boşanmışken ya da sütlümanken zamanın içinde bir parantez açmak isteyenler, kısacası öğle uykucuları, birleşin ve şöyle güzel bir uyku çekin!

Kapak resmi: AGATA DOROBK

